

Könnyező és verejtékező ikonok napjainkban

Csodás események mai balkáni ortodox templomokban

„Korunk tudatát olyan éles politikai, társadalmi, filozófiai és vallási ellentét osztja meg, amilyenre korábban sohasem volt példa. Ahol ilyen hallatlan ellentétek feszülnek, százszázalékos biztonsággal várható, hogy szólásra jelentkeznek a megváltás szükséglete.”

„Miként korunkat megosztottság, zűrzavar és tanácstalanság jellemzi, akként kifejeződik ez a körülmény az egyes ember pszichéjében is, mégpedig spontán módon létrejövő fantázia-képekben, álmokban és aktív képzelődésekben.”

C. G. Jung

2003 szeptemberétől 2004 júniusáig sajátos és szokatlan, csodás vallási eseményekről adtak hírt szerbiai napilapok és képes magazinok.¹ Először a közép-szerbiai Kragujevac egyik modern lakótelepi templomában, aztán egy kosovói (kisvárosi) templomban, majd a legutóbbi híradások szerint a vukovári megyében (Horvátország) Pačetin ortodox templomában először az egyháziak vették észre, majd később a hívők is megtapasztalták (másutt fordított sorrendben), hogy az első helyen (Kragujevac) a keresztfára festett Jézus-kép mindkét szeméből könnyek folytak; a kosovói Lipljan újabb ortodox templomában a Jézust karjában tartó Istenszülő ikonja könnyezett; a vukovári megye Pačetin falvának Szent Miklós-templomában pedig egy oda átvitt Szent Miklós-ikon könnyezett. Egy későbbi híradás szerint a kragujevaci, keresztfára festett Jézus-kép néhány hónap múlva már nemcsak könnyezett, hanem (mivel a kép a megfeszített Megváltót ábrázolja) mellsebéből és kézsebéiből is verejtékezett. (A lapjelentések vérrel verejtékezést konkrétan nem fogalmazzak meg.)

Annak dacára, hogy a Mária-, Jézus- és Szt. Miklós-ikonhoz kapcsolódó könnyezés és (vérrel) verejtékezés elsőrendű egyházi, vallásnéptani, nemkülönbön társadalomlélektani jelentőségű kérdésnek tekinthető, nem jutottak el hozzám arra utaló hírek, hogy akár a Szerb Ortodox Egyház, akár a szerb vallásnéprajzi kutatás, akár pedig a recens szerb szociálpszichológia ez idáig hozzákezdett volna e jelenségek vizsgálatához. Tekintettel arra, hogy a vallást ma már Szerbiában sem deklarálják „a nép ópiumának”, szinte kínálkozna az alkalom, hogy a könnyező (és verejtékező) ikonok kérdését tudományközi alapon vizsgálják, hisz köztudott (köztudott?), hogy a jelenség – szinte kizárólag Mária-kegyképekhez kapcsolódva – Kelet- és Kelet-Közép-Európában a 15. századtól datálható írásos adatok alapján, virágkorát a 18. században élte, de adatok vannak 19. és 20. századi könnyezésekről és vérrel verejtékezésekről is.² A magyar vallásnéptan számára a dolog annál is izgalmasabb lenne, mert a történelmi magyarországi könnyező (vagy vérrel verejtékező) Mária-kegyképek közül nem egy az ország ortodox felekezeteihez kötődik, legalábbis a kultusz kialakulásának kezdetén.³

Mivel a szerb sajtónak – az általam ismert közlésekből kiolvashatóan – halvány fogalma sincs róla, hogy a kegyképek és ikonok könnyezése és (vérrel) verejtékezése európai kultusztörténeti jelenség, melynek általában elég jól feltárt történelmi, vallásnéptani és lokális gyökerei vannak, s ma már elég sokat lehet tudni a magyar római keresztény és görög katolikus párhuzamos hagyományokról, nem meglepő, hogy a kérdést némi lekezeléssel, fölénytel a mai kuriózumok körébe sorolja. (Azt csak megemlítem, hogy a vajdasági – délszláv – szentkutak kérdéskörét, amely nem egy vonatkozásában érintkezik a Mária-könnyezéssel, egy – egyébként nem is rossz – népi építészeti monográfia⁴ tárgyalja, a szerbiai ortodoxia területéről viszont hasonló áttekintés nem is készült.) Az általam ismert hírlapi vagy hetilapi cikkek tehát nem a fenomén súlyának megfelelően mutatják be vagy tárgyalják az eseményeket. A közlemények általában ugyanazt a hírügynökségi jelentést veszik át (vagy rövidítik), kommentár nélkül. Így a könnyező ikonokról készült felvételek is ismétlődnek. A könnyezés és vérrel verejtékezés eseményeinek fajsúlybeli eltérésű megítélését jelzi, hogy a kosovói könnyező Istenszülő-képről szóló rövid hírügynökségi jelentést, színes fényképpel, a belgrádi Politika napilap első oldalán⁵ hozta, néhány másik jelentést vagy a kérdéssel kapcsolatos további híreket egy másik napilap, a belgrádi Danas, az olvasók által stupidáriumnak tekintett rendes, hétfői rovatában közli.⁶ (Ebben a rovatban a szerb sajtóból kimásolt egetverő hülyeségek, stupid nyilatkozatok, eszement elképzelések, balkáni baromságok szoktak szerepelni.) Megjegyzendő azonban, hogy valószínűleg csak egy részét olvashattam el a csodás jelenségekről szóló híradásoknak. Ezeknek java részét magam fedeztem fel

a lapokban, további cikkekre barátaim hívták fel figyelmemet, amikor megtudták, hogy ezzel foglalkozom. Egyes cikkek csak hosszú utánjárással kerültek elő. E kérdéskörrel foglalkozó komoly folyóiratközlés még nem került elő.

Arról sincs tudomásom, hogy az ortodox szerb egyházi sajtó írt-e valamit a kérdésről. A hírlapi cikkekből ítélve nem lehet gyors és elsietett állásfoglalásban bízni, hisz az a néhány egyházi méltóság, akit az általam ismert cikkek idéznek, általában semlegesen fogalmaznak a csodák kapcsán, főleg imára buzdítják az oda zarándokló hívőket. Úgy tűnik, mégis reménykedni lehet, előbb-utóbb, a Szerb Ortodox Egyház Szent Szinódusának véleményalkotásában; egy ilyen virtuális szöveg azonban nem valószínű, hogy az összehasonlító vallási néprajz kutatója számára túl sok fogószót fog majd felkínálni.

Megállapítható tehát, hogy csupán hírlapi szintű tudósításokkal, ritkábban kommentárokkal, esetenként (Kragujevac) a környéken történt korábbi csodás vallási események emlékezetből való felidézésével rendelkezünk. Nem lényegtelen azonban, hogy a hírlapírói kommentárok szinte minden esetben a mai vagy közelmúlti társadalmi valóság kontextusába helyezik a csodákat, s köztük összefüggéseket keresnek. Mint majd a későbbi elemzés során látható lesz, a kommentárok esetenként – a történelmi párhuzamok ismerete nélkül is – jól érzékelik a jelen pillanat, a társadalom állapota és a vallásnak tekinthető csodás események közti társadalomlélektani összefüggéseket. A kérdés (kegyképek és ikonok könnyezése és vérrel verejtékezése) magyar nyelvű irodalma (német forrás alapján) megemlíti, hogy több mint két évszázadnyi szünet után a csodás könnyezések éppen a 20. század (végén) szaporodtak el.⁷ Elképzelhető, hogy a balkáni ortodoxiában a 21. század legelején feljegyzett könnyezések és (vérrel) verejtékezések is ennek a jelenségsorozatnak keretébe tartoznak. Mielőtt az eddig megismert adatok elemzését megkísérelném, a lapjelentések alapján összefoglalom a három helyszín ide tartozó csodás eseményeinek krónikáját.

1. *Kragujevac: csodás könnyezés és verejtékezés*

A csodás eseménysorozat a közép-szerbiai iparváros, Kragujevac Aerodrom (Repülőtér) nevű modern külvárosának Szent Száváról elnevezett ortodox templomában történt Nyakavesztő Szent János (régii naptár szerinti) ünnepén, 2003. szeptember 8-11-én.⁸ A pópák és hívők vették észre, hogy Jézus Krisztus feszületre festett alakjának szeméből könnyek gördültek elő, s a korpusz lábánál gyűltek össze. Mivel (kezdetben) úgy vélték, hogy víz kerülhetett a képre, a nedvességet letörölték, a két vízszög azonban a törülés után is megismétlődött. Ezután fogalmazódott meg,

*A kragujevaci könnyező és verejtékező
Meváltó-kép*

először a hívők körében, hogy csoda történt. A templom előjárója, Života Marković esperes már a csodás könnyezés megjelenésének másnapján értesítette az eseményről felettesét, János (Jovan) šumadijai püspököt. János püspök, az egyházi felettes, erre elrendelte, hogy a Szentkereszt felmagasztalása ünnepéig (az ortodoxiában: szeptember 27.) minden este különleges istentiszteletet tartsanak, s az Urunk Jézus Akatisztoza című ünnepélyes hangvételelű dicsőítő egyházi verset olvassák a templomban. További tartózkodó magatartásra intette a hívőket azzal az üzenettel, „hogy ha Isten úgy akarja, a csoda meg fog ismétlődni”.

A püspök üzenetének az adott különleges hangsúlyt, hogy az egyházi és nép-

hagyomány szerint ha a könnyezés megismétlődik, a keresztet az (ortodox) egyház által „hivatalosan” csodatévő keresztte kell nyilvánítani.

A Szent Száva-templomban történt csodás könnyezés híre először sajtóhagyomány útján terjedt, majd hírül adta a helyi sajtó, utána pedig az elektronikus médiák „nemzeti szintre” emelték az esemény hírét. Innentől kezdve esténként egyre többen voltak a templomban. 2003. szeptember 20-a körül, tehát alig két héttel az első könnyezés után, a vecsernyét követően legalább fél órát kellett sorban állni, hogy a hívők csókkal illethessék a keresztfára festett Istenalakot. A templom zarándoklatnak nevezhető áradat célpontjává vált, a hívők és az érdeklődők egész nap látogatták. (Az adat a 2003. szeptember végi állapotot rögzíti.)⁹

Ezt követően nem kerültek elém sajtóhírek a kragujevaci csodás könnyezést követő zarándoklatokról, vagy a Krisztus-kép újabb könnyezéséről. Majd csak 2004 januárjában adta hírül a belgrádi Danas napilap „stupidarium” rovata¹⁰, hogy egy másik belgrádi napilap, az Internacional szerint a kragujevaci Szent Száva-templomban további csodás események szemtanúi voltak a hívők. A másfél hónap múlva sok kínlódással visszakeresett lapszám¹¹ azonban további fontos adatokat tartogat a népi vallásosság kutatója számára.

A cikk elmondja, hogy 2003. december 30-án, a vecsernyén jelen levő hívők szeme láttára a keresztfára festett Krisztus-alak (a cikk tévesen ikonnak nevezi) újra könnyezett: könnyeket láttak a Megváltó arcán legördül-

ni. A cikk azt is hangsúlyozza, hogy az előző esztendő (2003) szeptember 8-án először tapasztalt könnyezéshez képest ezúttal először figyelték meg, hogy „a folyadék a Krisztus-ikon melléből és kezéből fakadt, s miként a jelen voltak állítják, illata tömjénre emlékeztetett”.¹² A leírás esetlenségéből és bizonyos fokú ellentmondásosságából látszik, hogy a cikk írója járatlan a problematikában. A kérdés egybevető irodalma alapján a vallási néprajz kutatója úgy fogalmazna, hogy a festett Megváltó-alak arcának újbóli könnyezése mellett addig nem tapasztalt jelenségként Krisztus mellsebe és kézsebe is verejtékezett (vérrel verejtékezett?). A kragujevaci külvárosi Szent Száva ortodox templomban tehát a kérdés irodalmából jól ismert kultusz történeti jelenség: a csodás könnyezés és a (vérrel) verejtékezés is megállapítást nyert.

A cikkíró a kérdésről tájékozódni próbált a šumadijai püspökség papságának körében, ahol megerősítették, hogy megismétlődött „a tavaly (2003) szeptember 8-i eset, amikor az ikon három napig könnyezett”. Egyébként a püspökség egyházi elöljárói nem nyilatkoztak; azt lehetett hallani, hogy nem áll módjukban az ilyen csodákat magyarázni, „sem pedig a nép számára megvilágítani, hogy az mit jelent”. Azt viszont elmondták, hogy a 2003. szeptember 8-án tapasztalt csodás könnyezésről a püspökségben részletes jelentést állítottak össze a Szerb Ortodox Egyház Szent Szinódusa számára, melyben a csoda értelmezését kérték. A Szinódus 2004 elejéig nem adott hírt magáról, időközben viszont megtörtént a „második csoda”.

A püspökségben utaltak arra, hogy János püspök szemtanúja volt ilyen történéseknek, s szavait idézték: „Csak Isten tudja, hogy ez miért történt, s nem a mi tisztünk, közönséges embereké, hogy ezt magyarázzuk.” Arról a cikkben nem lehet megtudni semmit, hogy a püspök hol és mikor volt szemtanúja a kragujevacéhoz hasonló csodás eseményeknek.

Arról is tudósít a cikk, hogy az első könnyezés óta a kragujevaci templom az egész országból oda sereglő lakosság zarándokhelyévé vált, sőt az emberek arról beszélnek, hogy csodás gyógyulásokra és imameghallgatásokra is vannak példák. A megkérdezett papság erről nem beszél, de nem is vonja kétségbe, hogy ilyesmi megtörtént. 2004 júliusáig a szerb sajtóban nem bukkantam újabb adatokra a kragujevaci eset kapcsán. Ez persze nem zárhatja ki azt, hogy további cikkek erről nem jelentek meg.¹³

2. Lipljan: csodás könnyezés egy kosovói templomban

2004. április 13-án több szerbiai napilap is közölte a Beta Hírügynökség hírért¹⁴, melyet rövidsége miatt teljes egészében idézek: „A lipljani [Kosovo] Szent Florus és Lavrus vértanúknak szentelt [ortodox] templomban könnyekkel könnyezett a Krisztust tartó Istenszülő ikonja, közölte a

A lipljani könnyező Istenszülő-ikon és Randjel atya

raškai és prizreni [ortodox] püspökség. Miként a közleményben olvasható, Randjel Denić, a parókia esperese szombat délután azt vette észre, hogy az ikonosztázionon álló Istenszülő-ikon jobb szeme alatt húsz centiméteres nyomok láthatók. Abban a pillanatban, amikor az ikon előtt kimondtam a fohászt: Szent Istenszülő, ments meg bennünket! – észrevettem a nyomokat, melyek korábban nem voltak ott. Világosan kivehető a nyom, amely mintha könnyezéstől származna, s amely az Istenszülő jobb szeméből indul, s arcán végigcsordul, mondta Randjel atya. Megítélése szerint ez annak a jele, hogy a márciusi pogrom után az Istenanya megáldotta népét.¹⁵

A csodás esemény után két héttel az egyik képes magazin színes felvételek kíséretében számol be az eseményről.¹⁶ A cikkből kiolvashatóan a riporter a helyszínen járt, ennek dacára nem sok adatot közöl, ami vallásnéprajzi szempontból hasznosítható lenne. Főleg a kosovói szerbség aktuálpolitikájával foglalkozik az esemény kapcsán, néhány konkrétuma azonban kiegészíti a napilapokban olvasott kurta hírügynökségi jelentést.

Megtudjuk például, hogy a raškai és prizreni (ortodox) püspökség előbb már említett közleménye nyilván hosszabb és részletesebb lehetett. Rá hivatkozva közli ugyanis a cikk, hogy az ortodox egyház hagyományai szerint az ikonok csodás könnyezése igen gyakori esemény volt az egyház nagy megrázkódtatásai idején, s egyben vigaszt jelentett a hívő nép számára, valamint bűnbánatra és buzgó imádságra való felszólítást.¹⁷

Néhány adatbeli pontosítás is tehető: az Istenszülő-ikon az ortodoxia szerinti nagyszombaton, tehát húsvét előtt kezdett el könnyezni, legalábbis ekkor vette észre a már idézett Denić esperes, mégpedig vecsernye után, 18 óra után tíz perccel. Ez azonban nem a könnyezés kezdetének pontos időpontja; mint a pópa mondja: „Nem tudom pontosan, mikor kezdett el sírni az Istenszülő. Talán Hilandar [pusztulása]¹⁸ után, talán március 17-e [a templom parókiája elleni albán kézigránátos támadás] után.” Egy dolog azonban biztos: a csodás könnyezés nyomainak megállapítása utáni tíz nap során a templomba megállás nélkül hatalmas tömegben áramlottak a hívők, hazai és külföldi újságírók, vidéki egyháziak: pópák és kalugyerek, de a Kosovóban állomásozó KFOR-egységek katonái is, először a finnek. Sem a cikk, sem pedig a csodás esemény egyik főszereplője, az esperes, záródklatot nem említ, ám a leírás minden részlete erre vall, akárcsak az előbbieken tárgyalt kragujevaci könnyezés esetében.

A két vértanú szentnek, Florusnak és Lavrusnak szentelt templom 1938-ban épült, a könnyező Istenszülő-ikon is ebből az időből származik. E templom közvetlen közelében áll egyébként a Balkán egyik legrégebbi keresztény temploma, melyről feltételezik, hogy a Krisztus utáni 6. században épült, s amely a Szent Istenszülő nevét viseli. Az épület ólomtetejű, falain 14. és 16. századi freskók nyomai látszanak. Az adatok szerint az ősi templomot először a 9. században, aztán szinte minden második évszázadban felgyújtották, de minden tűzvész után újjáépítették. Az újabb ortodox templom két vértanú védőszentjének élete is bizonyos vonatkozásaiban a környékhez kötődik: a mai Lipljan helyén állt római Ulpiana városban (Hadrianus császár kora, a Krisztus utáni 2. század) pogány templomot építettek, s amikor elkészült, ormára keresztet állítottak. Az építésvezető ezért büntetésből kútba vettette őket, s a kutat rájuk temettette.¹⁹

Denić esperes párhuzamot lát egyrészt az ősi keresztény templom sorsa, másrészt az újabb kori ortodox templom könnyező Istenszülő-ikonjának jelentése, valamint a jelen eseményei között. Miként a pogányok számos alkalommal felgyújtották az ősi templomot, úgy gyújtogattak ez év (2004) márciusában a feldühödött albánok a városkában, melynek során harminc lakóház leégett. De az ősi keresztény templomot is mindig újjáépítették. A könnyező ikon, ahogy az esperes mondta: „az Istenszülő sírása számunkra, szerbek számára isteni jel: annak jele, hogy egyedül Isten és az Istenszülő nem hagyott el bennünket. Más mindenki magunkra hagyott bennünket: Szerbia, a KFOR és az UNMIK is”.²⁰

Bár a csodás könnyezésről szóló közleményt a területileg illetékes püspöki egyházhatóság adta ki, erre hivatkozik a hírügynökség és az idézett riporter is, Denić esperes elpanaszolta, hogy Artemije egyházmegyei püspök nem látogatta meg őket, inkább állandóan Nyugat-Európában tartózkodik. Meglátogatta viszont a templomot Atanasije egyházi méltóság, aki

nek rangjáról és az ortodox egyházi hierarchiában betöltött szerepéről és véleményéről azonban a cikk alapján nem tudunk meg semmit.

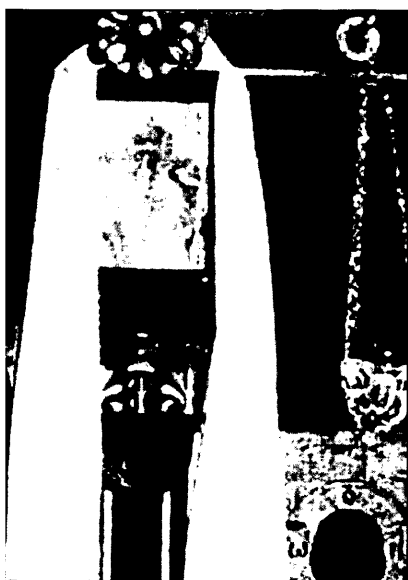
Az idézett képes magazin helyszíni tudósításának megjelenése óta eltelt több hónap során további adatok vagy újságcikkek nem kerültek elém a lipljani csodás könnyezésről, ami ezúttal sem jelentheti azt, hogy ilyen cikkek nem is lehettek.²¹

3. Pačetin: a könnyező Szent Miklós-ikon

A harmadik csodás könnyezésről ugyancsak hírügynökségi jelentésből szerezhetett tudomást az olvasó; jómagam az e dolgozatban említett „studipárium” rovat (Danas napilap, Belgrád) jóvoltából.²² Más cikk vagy cikkek az esetről nem állnak rendelkezésemre, annak ellenére, hogy előzmények biztosan lehettek, hisz a jelentés jóval egy hónappal az első könnyezés megjelenése után datálódik.²³ A jelentés más vonatkozásban is hiányos. Szövegét magyar fordításban az eredeti mondatok többszörösen bonyolult indoeurópai birtokos viszonyainak lebontásával adom.

„A Vukovár–Szerém megyében [Horvátország] lévő Pačetin falu Szent Miklósról elnevezett temploma tegnapelőtt [tehát: 2004. június 2-án] megtelt ortodox és katolikus hívőkkel. Ide hozták át ugyanis a Szent Miklós-ikont, amely május 13-a óta könnyezik: a könnyek a szent mindkét szeméből folynak, és az ikon alja felé csorognak. A templomban ott volt Lukijan püspök is [melyik püspökség?], aki azért jelent meg személyesen, hogy az eseményekről tájékozódjon, s kijelentette, hogy imádkozni kell, s majd az idő megmutatja, hogy miről is van szó. A pačetini parókus kijelentette: a könnyeket Isten ajándékának tartja, egyben ökumenikus üzenetnek is, mivel a templomba katolikus hívők is jönnek, s itt járt már négy katolikus lelkész. Amennyiben a könnyezés tovább folytatódik, sor kerül majd az ikon teológiai és tudományos vizsgálatára.”

A hírügynökségi jelentésből nem tudjuk meg, hogy az ikon korábban hol volt elhelyezve, s az első könnyezésre hol került sor. Azt sem, hogy miért viték át új helyére. Új mozzanatnak tűnik viszont (a Balkánon, legalábbis a határán) az oikumené felbukkanása. A cikk megjelenése óta eltelt idő alatt erről a csodás eseményről sem tudtam meg többet.²⁴

A pačetini könnyező ikon a Szt. Miklós-templomban

4. Csodás előzmények

Bár úgy tűnik – legalábbis a felhasznált hírlapi és hetilapi cikkek alapján –, hogy a csodás könnyezések és verejtékezés példa (előzmény) nélküli rendkívüli esetek, a kragujevaci csodás események kapcsán a templom építész tervezője (!) mégis elmondott néhány korábbi esetet, ami összefüggésbe hozható a mai csodás jelenségekkel.

Húsz évvel ezelőtt (tehát 1984 táján) az Istenszülő ikonjának képe jelent meg egy Kragujevac környéki falusi ház ablakán. (Nyilván üvegablakról van szó, ezt azonban az adatközlő nem említi.) Valamikor az ötvenes évek elején (1950), tehát mintegy fél évszázada, egy egész házsor ablakaiban (az adatközlő földrajzilag lokalizálja a házak helyszínét), rendszerint a nyugati oldalon, az Istenszülő alakja jelent meg, karján Krisztussal. A csodás jelenés társadalmi kontextusához tartozik, hogy az UDBA (az ÁVH akkori jugoszláv megfelelője) kirendelt emberei puskatussal kiverték az üvegablakokat a csodás jelenés színhelyén. A represszió sem maradt el: Natalinac falu ortodox esperesét börtönbe vetették, mivel az a csodát értelmezni próbálta a hívők előtt: szerinte az a keresztény tanítás helyes voltát példázza, hisz hasonló jelenségeket már Pál apostol is megjövendölt.²⁵

A lipljani és pačetini csodás könnyezés esetében hasonló előzményeket a sajtójelentések nem ismertettek. Ez persze nem azt jelenti, hogy ilyenek nem is lehettek, csupán arról van szó, hogy a szerb sajtó értetlenül áll a csodás események előtt, gyakorlatilag nem tud vele mit kezdeni. Egyébként ez nem is meglepő, hisz a mai szerbiai (és a korábbi jugoszláviai) társadalom a több évtizedes kommunista drill után alig hogy csak magához tért, s keresi az utat a normális vallási élet és a vallási jelenségek megértése felé. Hogy vallás- és kultusztörténeti ismeretei nincsenek, az tehát nem meglepő. (A hivatalos Szerb Ortodox Egyház kissé talán eltúlzott óvatossága is gerjesztheti egyébként az általános tanácstalanságot.)

5. A csodás könnyezések és verejtékezés népi értelmezése

Mint a tudomásomra jutott három csodás könnyezés és verejtékezés kapcsán már láthattuk, a hivatalos egyház gyakorlatilag nem foglalt állást: egyik eseményt (sorozatot) sem nyilvánította csodává, inkább a papság, a hívők és a zarándokok lecsillapítása, megnyugtató irányában nyilatkozott meg. A területileg illetékes egyházi hatóságok közül a Raškai és Prizreni Püspökség adott ki közleményt az esemény kapcsán. A hívők ennek ellenére várták a Szerb Ortodox Egyház Szent Szinódusának állásfoglalását. Az általam megismert cikkek és tudósítások tartalmazzák azonban a népi értelmezés adatait is. Ezeket mindenképpen érdemes megismerni, mivel a később előadott elemzés során komparatív adatokként szolgálhatnak a kultusztörténet ismert adatai mellett.

A hívők, akiknek zárandoklata egész nap tart (az adatok a 2003. szeptemberi és 2004. januári időszakra vonatkoznak) a Kragujevac melletti külváros Szent Száva-templomában, természetesen a maguk módján interpretálják a csodás esemény üzenetét. Egyben azonban mindannyian egyetértenek: Krisztus kiontott könnyei figyelmeztetést jelentenek, s jelzésértékűek egyben. A lap idéz néhány véleményt a csodás esemény kapcsán: egy megkérdezett járásbírósi tisztviselő szerint Krisztus könnyezése a velünk törtéző események miatt van, a nép nehéz élete miatt, mert nálunk az utcán elrabolják gyermekeinket, s politikusokat gyilkolnak meg. Egy kosovói szerb férfi, aki 1999-ben menekült el Pećről, úgy véli, hogy Krisztus azért ontotta könnyeit, mert hitünket alig gyakoroljuk, s mindannak, ami Kosovón történt, bűneink miatt kellett megtörténnie. Ha visszatálunk hitünkhöz - mondja -, Kosovóra is vissza fogunk térni. Így a kosovói szerb menekült. Egy házaspár, aki csecsemő gyermekével járult a feszület elé, hogy ott térdet hajtsen és imát mondjon, úgy véli, hogy a csodás könnyezés nem véletlenül esett meg ezen a helyen; a Szent Száva-templom ugyanis különleges: a papnevelő intézet mellett épült. A lap végül idézi a templom hitközségének egyik tagját, aki egyébként az egyik párt helyi szóvivője. Ő egyébként előbb azzal igyekezett kimagyarázkodni, hogy bizonyára „lecsapódott vízpáráról van szó”, végül aztán mégis kifakadt: „Nem csoda, hogy Krisztus éppen Kragujevacon ontotta könnyeit, ahol annyi sok nélkülöző és munkanélküli él.”²⁶

A lipljani könnyező Istenszülő-ikon lehetséges üzenetének kapcsán már idéztem a helyi esperest, aki szerint az Istenszülő sírása annak jele, hogy egyedül ő és Isten nem feledkezett meg róluk (értsd: az albán kilengések által veszélyeztetett szerbekről), amikor már minden illetékes magukra hagyta őket. Rajta kívül az egyik forrás még néhány értelmezést közöl. Ezek közül az egyik nem lényegtelen eszkatológikus motívumot is tartalmaz. Az egyik lipljani lakos szerint amikor az isteni jel megnyilvánult a templomban, egyes szerbek körében nyugtalanság lett úrrá. Néhányan úgy vélik, hogy a könnyezés a legutóbbi szerbüldözés miatt történt, s azt mondják, hogy ez a szerb nép végét jelenti. Mások szerint viszont jó jelnek számít az Istenszülő részéről. Ki tudhatja ezt? Egyelőre itt (értsd: Kosovón) vagyunk, s majd meglátjuk, hogy mi lesz később. A városka Belgrádban húsvétoló polgármester-helyettese lakonikusan annyit talált szükségesnek megjegyezni, hogy ez az első eset, hogy a lipljani templomban az ikon csodálatos könnyezésére sor került. A területileg illetékes ortodox püspökség, mint fentebb láthattuk, a csodás eseményről nyilatkozatot adott ki. Ennek teljes szövegét azonban nem találtam meg.²⁷

A pačetini könnyező Szent Miklós-ikon üzenetének értelmezése kapcsán kezdetben mindössze annyi volt tudható, amennyit a hírügynökségi közlemény elárult. Eszerint a helyi ortodox parókus a könnyezést Isten

ajándékának tartja, s egyben ökumenikus üzenetnek. Horvát lapok internetre tett tudósításai és beszámolóí alapján azonban néhány további adat is megtudható a pačetini csodás könnyezés kapcsán. A csodás könnyezésre Saša Marčeta helyi szerb lakos házában került sor először: (2004) május 13-án 18 óra 30 perckor, amikor az ortodox keresztény házigazda imádkozni ment az ikon elé. Ekkor vette észre a könnyeket Szent Miklós ikonján, s ugyanezt odahívott fivére is megtapasztalta. Ekkor értesítették a helyi parókust, s másnap átvitték az ikont a templomba. Ott a könnyezés folytatódott, miként a fentebb idézett hírügynökségi jelentés alapján már láthatuk. Lukijan eszéki és baranyai ortodox püspök, aki a helyszínen járt, hat hétig tartó dicsőítőima-mondást (akatisztozt) rendelt el.²⁸

Mint az előzőekben ismertetett két helyszínen (Kragujevac, Lipljan), Pačetinban is tömeges zarándoklat indult meg a helyi templomba, ahol a csodásan könnyező ikont kiállították. Mint az egyik lap internetes kiadása mondja: főleg betegek, rokkantak, mozgásképtelenek, vakok és siketek járulnak az ikon elé, akik gyógyulásban reménykednek, de egészségesek is jönnek nagy számban, akik magukért és családjukért ájtatoskodnak. Hogy az oikumené, e tájakon nem tapasztalt, megnyilvánulásáról van szó a szlavóniai falvacskában, azt az is bizonyítja, hogy az ortodox hívők mellett katolikus hívők és papság is részt vesz az istentiszteleteken, de nagy számban jönnek, főleg Észak-Boszniából, az iszlám hívei is, tehát bosnyákok, akik templomba lépés előtt levetik lábbelijüket.²⁹

A horvát lapok természetesen tudnak a kragujevaci könnyező és (vérrel) verejtékező Megváltó-kép csodás esetéről, valamint a lipljani csodás könnyezésről is. Ezek az események időben megelőzték a pačetini esetet, más csodát azonban nem emlegetnek, tehát – úgy tűnik – az elmúlt majd egy esztendő során (2003 szeptembere és 2004 júniusának vége) más csodás könnyezések és verejtékezések a Balkánon nem történtek, legalábbis a lapok nem jeleztek újabb eseteket. Ez engem is megnyugtat: újabb lapjelentések tehát nem kerültek el figyelmemet. Az áttekintett lapjelentések és internetes kiadások azonban jócskán tudnak egymásról: helyenként szó szerint megegyező szöveget adnak, s nem is mindig ugyanannak a csodás könnyezésnek kapcsán. Nyilván ugyanazokból a forrásokból dolgoztak. Ennek alapján úgy vélem, hogy nem sok értelme lenne további lapjelentések és tudósítások után kutatni, hisz újat nyilván azok sem mondanának egyik csoda kapcsán sem.

6. Egyéb értelmezések

A podgoricai (Montenegró) Dan napilap, amely ugyancsak beszámol a lipljani csodás könnyezésről, megkérdezett egy katolikus presbitert a kérdés kapcsán (don Branko Sbutega, többet nem tudunk meg róla)³⁰ azt firatva, hogy igazi könnyezésről vagy „délibábról” van-e szó.

Az atya elmondta, hogy csodás könnyezések már az őskereszténységben is ismertek voltak, s később is számos ilyen esetet jegyeztek fel. Minden világvallásban vannak csodás események. Ami a katolicizmust illeti, a látomás jelensége különösen a mediterráni világban: főleg Olasz- és Spanyolországban gyakori. Évente 128-150 ilyen esetről történik bejelentés a Vatikánban, de 10-15 évenként történik meg, hogyha valamelyiket elismeri az egyház. A csodás esetek legnagyobb részét a feljegyzések délibábként vagy magyarázat nélküli csodaként őrzik meg. A međugorjei látomást például napjainkig nem ismerte el az egyház annak ellenére, hogy mára már világhírűvé vált. Érdekes - nyilatkozta az atya -, a protestantizmusban az ilyen esetek igen ritkák. Kijelentette, hogy lelkészként nem hisz ezekben a csodákban. Sőt finoman megfogalmazta gyanúját, hogy a „csodás” eseményekkel vissza is lehet élni: abszurdumig fokozott manipulációk tárgya lehet egy-egy csodás jelenség. Elmondta: különösnek találja, hogy a lipljani Florus és Lavrus vértanúszentek templomában a karjában Krisztust tartó Istenszülő-ikon sírni kezdett, viszont ha a szerbek és az ortodox hívők helyzetét tekintjük, az valóban siratnivaló. Ámde voltak helyzetek, melyeknek kapcsán ugyancsak könnyeit onthatta volna, például amikor a katolikus albánok, és nem csak azok, voltak hasonló helyzetben. (Nem tudom, hogy az atya nyilatkozatát az ortodoxia hogyan fogadta, de az általa megfogalmazott dilemmákat további adatok támaszthatják alá.) Az előbbieken tárgyalt Pačetinben - mely egyébként a nyugati kereszténység, az ortodoxia és az iszlám találkozásának térségében helyezkedik el - a megkérdezettek már arról álmodoznak, hogy falujuk élete meg fog változni, s zarándokhelyé fognak válni. Világibb és korszerűbb megfogalmazásban: nem lehetetlen, hogy valamiféle nemzetközi vallási turizmus képe lebeghet a csodás könnyezéstől meghökkent és meghatódott lakosság szeme előtt.

7. Csodás könnyezések a tudományos vizsgálat fényében

A könnyező Mária-kegyképek (az ortodoxiában: síró Istenszülő-ikonok), továbbá a (vérrel) verejtékező Jézus-kegytárgyak vagy különböző szentek kegyképei vagy ikonjai kérdéskörének első pillantásra feldolgozatlannak tűnő kutatása csak látszat. A problematikának az ortodoxia egésze, a szerb ortodoxia és a magyar Mária-kultusz vonatkozásában is jó eligazító irodalmával rendelkezünk.

Fontos tudni azonban, hogy az ismeretes Mária-kegyképek, s különösen az ortodox Istenszülő-ikonok nagy számához képest a csodás könnyezések és vérrel verejtékezések száma - legalábbis az irodalomból ismerteké - meglehetősen kevés. Mint majd látni fogjuk, ezeknek tekintélyes része is a keleti kereszténységhez kötődik vagy ortodox eredetű. Úgy tűnik tehát, hogy a csodás Mária-jelenések vagy a kegyképek és ikonok kapcsán

feljegyzett csodás megnyilvánulásoknak csak kisebb részét képezik a könnyezések vagy verejtékezések.

Agapiosz Landosz Athosz-hegyi szerzetes a 17. század derekán (1641) könyvet kompilált az Istenszülőhöz kapcsolódó csodákról és csodás jelenésekről. E mű hatása az ortodox világban mélyen belenyúlik a 19. századba; egyházi szláv nyelvű fordításai – többek között – jelentős hatást fejtettek ki a szerb ortodoxiában is.³¹ A mű mintegy hetven csodás Mária-jelenésről számol be, modern szerb nyelvű kiadásának (fordításának) áttanulmányozása után azonban látható, hogy benne csodás könnyezésről és vérrel verejtékezésről nincsen szó. Ez a gyűjtemény, mint megállapítást nyert, még a középkori Mária-csodákra megy vissza. Mindössze a mű későbbi, kiegészített (posztumusz) változatában szerepel két csodás könnyezés.³²

Egy másik (modern) népszerűsítő antológia, mely görög eredetiben már a 17. kiadásánál tart, mintegy ötven csodatévő Istenszülő-ikont ismeret kilencven csodás esemény leírásával.³³ A leírt csodás események az egész ortodox világ területéről származnak, sőt amerikai (USA) adatokat is tartalmaznak. E műben mindössze négy csodás könnyezés kerül említésre: a legkorábbi a 19. század derekáról: egy romániai (1865)³⁴, egy görög (1917)³⁵, egy orosz (1922)³⁶ és egy könnyezéssorozat Amerikában (Chicago), ahol egymást követően 19 Istenszülő-ikon, szentkép, rajz, viaszosvászonra nyomott Mária-kép stb. könnyezett.³⁷ Az esemény (voltaképpen szabályos tömeghisztéria) 1988-ban következett be egy ifjúsági táborban, azt megelőzően pedig a „Chicagói Istenszülő-ikon” két esztendeig (1986–1987) könnyezett a chicagói Szent Miklósról elnevezett (albán) ortodox templomban.³⁸

Hozzá kell tenni mindehhez, hogy leszámítva az orosz és ukrán ortodoxia területén ismertetett csodás könnyezéseket és vérrel verejtékezéseket, a szerb ortodoxia balkáni részéből – nem szólva e dolgozat első részében ismertetett recens eseményekről – csupán egy 18. századi adat ismeretes.³⁹ A szerb ortodoxia magyarországi – szerémségi – könnyező Istenanya-ikonjairól a későbbiekben még szó lesz, mivel azokat a kérdés magyar irodalma nem ismeri.

Hogy a Mária-könnyezések és egyéb verejtékezések száma a számon tartott Mária-jelenések számához képest szinte elenyészőnek tekinthető, azt néhány statisztikai adat szemléltetheti. Egy áttekintés szerint a 18. századtól növekvő számú Mária-jelenések, 1992-ig számítva, megközelítik az ezret. Pontosán: 918. Ebből 106 a 19., 427 eset pedig a 20. századra esik. A korábbi századokból ismert hasonló események száma tehát felét sem teszi ki az adatoknak.⁴⁰ Úgy tűnik tehát, hogy a Mária-csodák elszaporodása, szinte inflációszerűen, az elmúlt két évszázadra (19–20.) keltezhető. Ennek oka kutatásra érdemes, s minden bizonnyal összefüggésbe hozható e korok gazdasági és társadalmi kríziseivel, valamint a világ kommunikációs

lehetőségeinek (utazás, posta, rádió, távbeszélés, televízió) hirtelen kibővülésével. (Mint majd e dolgozat elemző részében látható lesz, ezeket a szempontokat a mai magyar kutatás is alkalmazza.)

Hogy a kereszténység területén mikortól lehet Mária-könnyezésről, vérrel verejtekezésről, valamint a Megváltóhoz és egyes szentekhez (illetőleg: kegyképekhez, ikonjaikhoz vagy szobraikhoz) köthető hasonló jelenségekről beszélni, nehezen dönthető el az irodalom adatainak ismeretében. Egyes hivatkozások szerint könnyező istenszobrokról már a sokistenhitű antikvitásban is vannak adatok, azt követően pedig a bizánci kereszténység korai századaiban. Konkrét példákat és leírásokat azonban nem ismerek. Egyes elképzelések szerint a bizánci képrombolás korszaka az elburjánzott képimádással és az ezzel kapcsolatos visszaélésekkel hozható összefüggésbe.⁴¹ Van olyan adat is, hogy a könnyező Istenszülő-ikonok előképe (modellje) egy konstantinápolyi szerzetes álmában jelent meg először. Erről azonban konkrét adatok valóban nem állnak rendelkezésre.⁴²

Barna Gábor említ egy német nyelvű Mária-jelenések lexikonát, amely az 1. századtól az 1980-as évekig tárgyalja, többek között, a csodás képek és szobrok könnyezését is. Mint Barna megállapítja: „Figyelemre méltó, hogy a lexikon a magyarországi képek előtt korábbi időszakból nem említ könnyező képeket.”⁴³ Ebből arra lehet következtetni, hogy ilyenek nem is voltak, vagy a szerző nem regisztrálta őket.

Úgy tűnik, mai ismereteink fényében ez az álláspont korrekcióra szorul; adatok ismertek ugyanis korábbi könnyezésről, illetve vérrel könnyezésről, verejtekezésről is. Az Ukrajnából a középkor során Chenstohovába vitt Istenszülő-ikon, a később Fekete Máriaként ismertté váló kegykép ugyanis 1430-ban már vérrel könnyezett, amikor egy huszita katona kardjával lesújtott rá.⁴⁴ Ekkor az ikon már Lengyelországban volt, s a pálosok révén a nyugati kereszténység érdekszférájába tartozott. A közismert kegykép könnyezésének híre a magyar nyelvterületre is eljut(hat)ott, olyannyira, hogy a kegyképellenes reformáció képviselői is tudtak róla. Ezt bizonyítja egy református egyházi mondata, mely a kegyhelyen történt látogatása után fogalmazódott meg benne. Az adat 1637-ben rögzítődött Tejfalvi Csiba Márton könyvében, mely egy 1624-ben tett látogatásáról szól: „Anno 1624. die 28 maii előtte [ti. a kép előtt] leven semmi elevenségét, *sem sirasat nem lattam*, nem hogy Isteni hatalmát jegyezhettem volna meg. Tekintettel hasonló az Samarjai Nagy oltaron lévő Mária képhez.”⁴⁵ (A kiemelés tőlem – J. K.)

Ez az adat minden bizonnyal az alábbiakat árulhatja el: 1. A kegykép 1430-as vérrel könnyezésének híre szinte két évszázadon át töretlen lehe-
tett Kelet-Közép-Európában, vagy pedig későbbi könnyezések is történtek, melyekről adatokat nem ismerek. 2. Bálint Sándor, a kegyhely és a kegy-

kép magyar vonatkozásainak ismertetése során egyetlen szót sem ejt a könnyezés kérdéséről.⁴⁶ Szinte lehetetlen, hogy Ő, a kegyhelyek és a Mária-tisztelet kiváló ismerője erről nem tudott volna semmit. 3. A kérdés magyar kutatói erről nem tudnak.

Nos, ezeknek az adatoknak fényében a Barna Gábor által említett lexikon adatai kiegészítésre szorul(hat)nak, hisz ha a magyar források „az 1660-as évektől kezdve rögzítették a könnyező Mária-képekre vonatkozó adatokat”⁴⁷, akkor az előbb említettek és a közvetett adat (éppen az ellentábor harcos tagjának részéről!) azt bizonyít(hat)ják, hogy korábbi adatok is léteznek. Úgy tűnik, nemcsak a nyugati kereszténység egészének vonatkozásában, hanem a történelmi Magyarország területének vonatkozásában is van még kikutatható forrás, amely a Mária-kegyképek (ikonok) könnyezése vagy (vérrel) verejtékezése kapcsán fontos adatokat tartalmazhat.

A 17-18. századi magyarországi könnyező Mária-kegyképek adatait Barna Gábor tekintette át tanulmányaiban, melyek idegen nyelven is olvashatóak.⁴⁸ A dolgozat első változatában⁴⁹ a szerző nyolc Magyarországon feljegyzett csodás könnyezésről emlékezik meg, valamint két vérrel verejtékező képet említ. A második változat⁵⁰ szövege kilenc csodás könnyezésről szól. Némely esetben a csodás könnyezés és vérrel verejtékezés együtt is előfordul. (Ennek a kérdésnek kapcsán a két dolgozat ellentmondásosnak látszik.) Mint Barna megállapítja: négy könnyezés ortodox vagy később már görög katolikus templomban, helyen történt. Az egyetlen délvidéki (Máriakönyve-Vodice, Baja mellett) csodás könnyezést leszámítva négy eset Északkelet-Magyarországra, a többi gyakorlatilag Pozsony tágabb környezetére lokalizálható. Ebből az következik, hogy a történelmi Magyarország csodás Mária-könnyezéseinek legalább fele az ortodoxia (Ukrajna, Oroszország) felé mutat, másik fele is olyan közegben manifesztálódott, ahol a szláv népesség (szlovákok) kifejezett a magyarság mellett. Hozzáteendő, hogy a Baja melletti Máriakönyve kegyhely eredetlegéja csak a magyar hagyomány szerint megy vissza csodás könnyezésre, a szerb eredetű legendák, melyekből kettő is ismeretes, csodás könnyezésről nem tudnak. Egyébként a Vodice elnevezés is a kegyhely szentkút jellegére utal. Tehát ez a - magyar adatok szerint könnyező Mária által meghatározott - kegyhely is szláv környezetben alakult ki, mégpedig nyilvánvalóan - legalábbis a szerb eredetlegendák alapján - a 18. század legelején, tehát éppen abban a korban, ahová a csodás könnyezések egyébként is datálhatók.⁵¹

Hogy a szerb ortodoxia területéről, legalábbis a Balkánról, történeti adatot csak egyet ismerünk a csodás könnyezésekről, azt fentebb már említettem. Néhány magyarországi szerb ortodox, a magyar adatokkal szinte kortárs történeti adatot a későbbiekben ismertetek. Ezek a magyar kutatás előtt ismeretlenek.

Mivel Barna párhuzamos keleti, ortodox könnyező Mária-kegyhelyeket nem említ, nem lesz érdektelen, ha egyrészt az ortodox eredetű magyar könnyező kegyképek, másrészt az e dolgot tárgyát képező recens szerb ortodox adatok lehetséges előképei miatt ismertetek néhány tudomásra jutott ukrán és orosz adatot. Előtte azonban el kell mondani, hogy egyes adatok szerint Oroszországban mintegy kettőszáz Istenszülő-ünnep állapítható meg, mindegyik egy-egy csodatévő Mária-ikon kapcsán⁵², Ukrajnában pedig mintegy ötven általánosan tisztelt csodatévő ikonról vannak adatok, ezeknek túlnyomó része Istenszülő-ikon, a kisebb jelentőségű helyi csodatévő ikonok száma pedig legalább száz.⁵³ Arról azonban nem rendelkezünk adatokkal, hogy ezek közül mennyi a könnyező vagy (vérrel) verejtékező kegykép. Az eddig megismert adatok szerint azonban nyilván nem lehet nagyszámú.

Az orosz példák között jellemzőnek kell tekinteni a csernigovói Szentháromság Monostor csodatévő Istenszülő-ikonját. A képet egy ismert nevű szerzetes festette 1658-ban, s az már néhány év múlva csodás könnyezésre fakadt. Ezt követően előtte más csodás események is történtek. Ekkor indult meg kultusza is, melyet a helyi ortodox főpap és a csernigovói érsek is nagyban szorgalmazott. Az ikonról külön könyvet írtak, amely széles körben elterjedt, nagyban megalapozta a csernigovói csodás Istenszülő-ikon kultuszát az egész szláv ortodox világban.⁵⁴ (Ennek nyomai a magyarországi szerb ortodoxia körében is kimutathatóak: a ráckevei Nagyboldogasszonyról elnevezett monostorban nyomólemez maradt fenn 1725-ből, amely a csernigovói könnyező Istenszülő-ikon rézmetszetű másolata.)⁵⁵

Ukrán példaként tárgyalja az irodalom a híresnek mondott irzsaveci csodatévő Istenszülő-ikon esetét, melyet Tarasz Sevcsenkó is megénekel. (Irzsavec – minő csodás véletlen! – a csernigovói körzetben levő falu.) Bár az ikont még 1572-ben festették, csaknem másfél száz esztendő múlva kezdett el könnyezni. Irzsavecbe kerülése előtt az ukrán kozákok tulajdonában volt, s számos esetben könnyezett, különösen a kozákok hadi cselekményeinek idején. Kalandos úton került Irzsavecbe 1716-ban, ahol egészen 1936-ig számos csoda történt előtte. Harcos komszomolisták vetették tűzbe 1936-ban.⁵⁶

Pár szó erejéig meg kell emlékezni ezen a helyen a katolikus bolgárok híres csiprováci könnyező Istenszülő-ikonjáról is. Erről az általam használt irodalomban ketten is nyilatkoznak, egymást kiegészítő módon, arra azonban nem kapunk minden tekintetben megnyugtató és világos választ, hogy miként köthető a történelmi Magyarország barokk kori könnyező vagy (vérrel) verejtékező Mária-kegyképeihez. Egy helyütt az olvasható, hogy a könnyező Istenanya-ikonok korai vagy korábbi példák alapján is dokumentálhatóak, de gyakoriságuk és számbeliségük alapján éppen a ba-

rokk korára voltak jellemzőek. Ebben a korban jelennek meg a korábbi csodatévő ikonok másolatai, melyeken az Istenszülőt már könnyező szemmel jelenítik meg. „Szemléletes példája ennek a bolgár katolikusok legnagyobb tiszteletben részesített csiprováci Istenszülőjéről készült rézmetszet, amely annak Gyulafehérvárra való átvitelekor lett közzétéve.”⁵⁷ Ebből az idézetből nem világos, hogy mit vittek át Gyulafehérvárra: a híres könnyező ikon eredetijét vagy az említett rézmetszetű másolatot. Egy magyar forrásban az alábbiak olvashatók: „A könnyezés motívuma a kultuszt kiváltó döntő mozzanat a Gyulafehérvárra került csiprováci kép esetében is, mely korabeli értelmezés szerint az ortodox bolgárok árulását jelezte előre a török ellen I. Lipóttal szövetkezett katolikus bolgárokkal szemben.”⁵⁸ Mindkét forrás Lier Jakab (Jacobus Lier) 1747-ben Kolozsvárott megjelent latin könyvére hivatkozik, s mindkettő abból közli a főtebb említett rézmetszetet is a könnyező Mária-ikonról.⁵⁹ Tüskés könyvéből úgy tűnik, hogy a kegykép eredetije a gyulafehérvári Székesegyházban van (volt?), de arról nem találtam adatokat, hogy odakerülésekor (?) vagy utána is könnyezett-e. Mivel I. Lipót a 17. század második felében uralkodott, nyilván akkor került sor az említett szövetkezésre is a török ellen a bolgár katolikusokkal. Ha viszont Lier könyve 1747-ben jelent meg, akkor az ebben leírt könnyezések nyilván korábban történtek (Csiprovácon), s nem Gyulafehérvárott. Timotijević hivatkozik egy bolgár dolgozatra, amely 14. századi bolgár ikonként beszél róla. Ha csak a római számmal írt adat nem sajtóhiba a 16. (XVI.) század helyett.⁶⁰ Mindebből valószínűleg az hámozható ki, hogy a 14. (?) századi csodásan könnyező csiprováci (Bulgária) Istenszülő-ikont átvitték a gyulafehérvári Székesegyházba, nyilván 1747 előtt, hisz akkor jelent meg róla az említett könyv, benne a rézmetszetű másolattal, mely a könnyező Máriát ábrázolja. Hogy aztán az eredeti ikon – melyen az ikonfestő természetesen könnyezést nem ábrázolt, hisz az később valószínűleg történt meg – új helyén könnyezett-e, arról az említett források nem árulnak el semmit, s a kérdés magyar irodalma sem tud róla. Szóval elég talányos kérdés, melyet nyilván az említett bolgár dolgozat és Lier Jakab könyvének ismerete alapján lehetne eldönteni. (Meglépő módon a művet Barna nem hivatkozta, tanulmányának irodalomjegyzékében sem található.)

8. Könnyező Mária-ikonok Dél-Magyarországon

A magyarországi könnyező és vérrel verejtékező Mária-kegyképek csodás eseményei – Barna Gábor összegező tanulmányai alapján – 1664 és 1717 közé helyezhetőek.⁶¹ Csupán a Baja melletti Máriakönyve (Vodice) kegyképeének legendája nem datálható, mivel azonban a kegyhelyhez kapcsolódó szerb hagyomány, amely egyébként nem beszél csodás könnyezésekről, a 18. századhoz kötődik, valószínű, hogy a csodás könnyezést említő magyar hagyomány is ide datálható.⁶² (Az ország határain kívüli koráb-

bi analógiák az alábbi tárgyalás szempontjából nem játszanak szerepet.) A kérdéskör magyar irodalma nem tud azonban néhány további dél-magyarországi (szerémségi) csodás könnyezésről, amely ortodox környezetben nyilvánult meg a 18. század derekán. Rögtön meg kell jegyezni azonban, hogy annyira friss kutatásokról és adatfeltárásokról van szó, hogy ezeknek híre aligha juthatott még el a szerb nyelvű vallásnéptudományi (és egyháztörténeti) irodalom köreiben kívülre. Az sem hanyagolható el, hogy a hivatkozott irodalom szinte alig található meg még Újvidéken is.

Az alább ismertetendő adatok szerémségi szerb ortodox kolostorok protokollumaiban maradtak fenn, méghozzá az időjárás alakulását és a (jó) gabona-, gyümölcs-, valamint szőlőtermést ismertető adatok közt. A Divša (másként: Djipša) kolostor évkönyve szerint Neštinben 1753. szeptember 8-án csoda történt: az ottani Istenszülő-ikon könnyezni kezdett, s négy napon át állandóan folytak könnyei. Az ikon az 1690-ben a kosovói Sjenicából odamenekült Rašković család tulajdona volt, s a népek nagy tömegben jártak csodájára az Istenanya-kép sírásának.⁶³ (Neštin városka a Duna déli oldalán fekszik, Iloktól nem messze keletre.) A neštini csodás könnyezés kezdetéről (1753) egyetlen további adat sem ismeretes, az egyetlen ismertetés csak 1928-ban publikálták először, de mostanáig senki sem foglalkozott vele. Az ikon csodás könnyezése egy esztendő múlva megismétlődött, ennek adatai a karlócai metropolita protokollumában maradtak fenn.⁶⁴ Az ikon tehát 1754-ben is könnyezett, ám úgy tűnik, ennek a Szerb Ortodox Egyház karlócai püspöksége nem tulajdonított különösebb jelentőséget, hisz a bő termés mellett említi, továbbá arról sem tud, hogy a csodás könnyezés egy évvel korábban már egyszer megtörtént.

Ugyancsak a metropolita írnoka jegyezte fel, hogy ugyanabban az esztendőben, tehát 1754-ben, a Divša kolostorban (ugyancsak Szerémség) szintén könnyezett egy Istenszülő-ikon. A divšai csodás könnyezésről ez az egyetlen eddig felbukkant adat.⁶⁵ (Divša kolostor Neštintől nem messze délre fekszik.)

A neštini második könnyezést feljegyző metropoliai írnok nem értelmezi a csodás esetet, mindössze annyit tesz hozzá, hogy a jelenés valamit előre jelez. A mai kutatás az említett protokollumra hivatkozva arra utal, hogy a Szerémségben több csodás könnyezés is volt, de az írnok csupán az említett kettőről szól, a többi feledésbe merült. A divšai csodás Mária-ikont egy évszázaddal később, tehát a 19. század derekán is különleges tisztelet tárgyaként említik, a Rašković család birtokolta Istenszülő-ikon sorsa bizonyos tekintetben másként alakult. Az ugyanis a metropolita szorgalmazására 1756-ban bekerült az újonnan épített neštini ortodox templomba, s ott van ma is. Csodatévő hírét bizonyítja, hogy a közelmúltban elvégzett konzervátori és restaurátori munkálatok során számos ezüst votívet, koronát stb. távolítottak el róla.⁶⁶ Hogy azonban akár a Divša ko-

A neštini könnyező Istenszülő-ikon

lostor, akár a neštini templom (pontosabban: az ott lévő csodálatos ikonok) ma is tömeges zarándoklatok színhelye lennének, arról az általam használt irodalomból adatok nem szólnak.

Úgy tűnik, Dél-Magyarországon, a Szerémségben, a 18. század derekán újabb sorozata volt megfigyelhető a könnyező Istenszülő-ikonoknak, ezeknek híre azonban nem jutott túl (a helyi) ortodoxia körein, hisz a magyar kutatás nem tud róluk, de maga a szerb ortodox szentkultusz-kutatás sem tartotta számon szinte napjainkig. Nem lehetetlen azonban, hogy a kutatás újabb adatokat is felszínre hoz majd, főleg Miroslav Timotijević munkálkodása nyomán.⁶⁷ Erre

utal például az, hogy a szlavóniai Pakracon, nyilván az ottani ortodox kolostorban, 1756. november 10-én jegyezték fel egy ikon csodás könnyezését⁶⁸, s előkerült az eddigi egyetlen történeti balkáni ortodox szerb Istenszülő-ikon-könnyezés adata is: a közép-szerbiai Studenica kolostorban 1758. augusztus 27-én könnyezett egy ikon.⁶⁹ Ezekről az esetekről azonban az utaláson kívül ma még semmi közelebbi nem tudható.

9. Következtetések

E dolgozat elején ismertetett három recens balkáni ortodox csodás ikonkönnyezés (és egy verejtékezés), valamint a kérdéskör (csodás kegyelemkép-könnyezések és verejtékezések) elérhető irodalmának vizsgálata, továbbá a történeti és recens analógiák áttekintése után lehetségessé válik a jelenség kapcsán bizonyos következtetések levonása. Nem lehetetlen azonban, hogy bizonyos idő múlva további adatok is figyelembe vehetővé válnak, hisz, mint említettem, a kérdéssel a szerb vallásétnológia érdemében még nem foglalkozott.

A recens balkáni könnyező ikonok felbukkanása kapcsán egyik alapvető kérdés az lehetne, hogy miért éppen napjainkban (2003-ban és 2004-ben) hozta izgalomba elsősorban a hívő, de laikus közönséget is a Kosovón, Közép-Szerbiában és Szlavónia délkeleti, gyakorlatilag a Balkán határán lévő részén. Mivel az áttekintett irodalom szerint a történeti analógiák (de a

20. századiak is!) a csodás könnyezések sorozatszerű felbukkanására utalnak, megállapítható, hogy e recens jelenségek is ezt követik, annak dacára, hogy emögött aligha lehet alapos kultusztörténeti ismereteket feltételezni a könnyezéseket általában először megállapító és hírül adó pópák részéről. Csodafiliációról is aligha lehet beszélni, hisz a három helyszín: Kragujevac, Lipljan és Pačetin földrajzilag igen messze esik egymástól. Más okát lehet és kell sejteni annak, hogy miért éppen napjainkban, s miért éppen a balkáni szerb ortodoxia körében manifesztálódtak e csodás vallási jelenségek.

Nagyon valószínű, hogy Gagyi József kutatásai és egyes Mária-jelenések elemzései kapcsán megfogalmazott általánosító megállapításai érvényesek a szerb ortodoxia recens csodái kapcsán is.⁷⁰

A Székelyföldön 1949-ben meglepő események sorozata történt, melyeket Gagyi írásos adatok, többek között hírlapi tudósítások alapján elemez és tekint át. Csodás kegykép- (vagy ikon-) könnyezések ugyan nem említődnek, ám az egyik néptanács épületének ablakán megjelent Mária és Jézus képe, s ugyanez megisméltődött még néhány üvegablakon. A környéken a látomások és egyéb csodás események hatására kaotikus állapotok alakultak ki, melyeket a hatalom a maga módján szankcionált. Ugyancsak 1949-ben sűrűn szóltak a híradások lengyelországi Mária-jelenésekről, melyeknek alapján Gagyi a „látomások nemzetköziségének” igazolását látja.⁷¹ Az 1949-es székelyföldi (Románia) és varsói (Lengyelország) Mária-jelenések mellé oda sorolhatjuk a recens kragujevaci Krisztus-kép könnyezésének és verejtékezésének előzményeként - fentebb már említett - adatokat: egy helyi emlékező szerint, az 1950-es évek elejére tehetően, egy Kragujevac környéki falu házsorának ablakain ugyancsak az Istenszüdő alakja jelent meg, karjában Jézussal. A helyi valláslikvidátor udbások (magyarul: jugoszláv ávosok), ahogy a Székelyföldön is történt, az üvegablakok kiverésével, vagyis puskatus alkalmazásával vélték a kérdést megoldani.⁷² (Itt említem meg, hogy a helyi hatóság és represszív apparátus korábban és másutt sem nézte jó szemmel a köznépet felizgató és lázba hozó Mária-jelenéseket: a Szeged környéki tanyákon 1897 körül Mária-képek jelentek meg egy üvegablakon, s a pandúrok ott is puskatussal verték ki az üveget.)⁷³

Gagyi dolgozataiból megtudható, hogy a székelyföldi csodás események (köztük a Mária-jelenések) nem idilli, békés időszakban, nem a csendesen folyó mindennapok idején, hanem a helyi társadalom kifejezett krízise idején történtek. (Az akkori székelyföldi társadalmi krízis részletezésére itt nem térek ki.) Hogy az 1949-es varsói Mária-jelenések idején milyen helyi krízis volt megfigyelhető, arról nem tudok, viszont 1950 körül Kragujevacon (tehát Szerbiában, Jugoszláviában) mélyeséges társadalmi krízis parázslott: a Szovjetunió vezette kommunista blokk már kiközösített

A neštini könnyező Istenszülő-ikonról eltávolított votívok

te a Tito vezette országot, tehát a hatalom és az elnyomó apparátus szigorra többszöröse volt a megszokottnak. Ez volt a politikai letartóztatások és az adriai kopárszigeti (Goli otok) büntetőlágerok kora, amikor az egyébként is vallásellenes rezsim vallásüldözése még csak fokozódott. Pontos tehát Gagyi következtetése, ami úgy általánosítható, hogy a Mária-csodák felbukkanása és sorozatossága egy-egy időszakban összefüggésben van a kor társadalmi kríziseivel, megrázkódtatásaival.

A székelyföldi csodákat a lakosság jelként fogta föl: egyféle katasztrófa előjeleként, megjövendöléseként: háromnapos sötétséget, világvégét jósoltak a látnokok. Ilyen konkrétumokról az 1950 körüli kragujevaci Istenanya-jelenések kapcsán nem tudok, de a hatáság azonos repressziója kapcsán ez feltételezhető. A székelyföldi világvége motívum a recens lipljani interpretációk között a nemzethalál látomásaként jelenik meg.

Mivel a könnyező Mária-kegyképek és -ikonok is Boldogasszony csodás jelenései közé tartoznak, át lehet tekinteni, hogy az ezzel kapcsolatos történeti adatok is olyan időszakokra datálhatóak-e, melyeket társadalmi krízisek rázkódtattak meg. Ha ugyanis ez így van, akkor az előbbieken említett székelyföldi, lengyelországi és szerbiai 20. század derekai Mária-jelenések alapjában véve ugyanannak a társadalmi összefüggésrendszernek későbbi igazolásai, amelyekre a 17-19. századi csodás könnyezések és ve-rejrtékezések utalnak.

A chenstohowai Fekete Mária vérrel könnyezését 1430-ra teszi a hagyomány, amikor egy huszita katona kardja sújtott le rá. Tehát a huszita mozgalmak és háborúk koráról van szó.⁷⁴ Kétségtől társadalmi krízis a kontextusa ennek a Mária-csodának is, a kegykép csodája a kor és Közép-Európa társadalmi és vallási megrázkódtatásainak kifejezése a csodaváró tömegek előtt. A máriapócsi kegykép könnyezése (1696) a törökön aratott győzelem (a zentai csata) jelképévé vált a korban, s egyben a későbbi kuruc felkelés megjövendölésének tartották.⁷⁵ A győri Mária-kegykép csodás könnyezése (1697) ugyancsak a zentai győzelem jelképe volt a kor közhangulatában.⁷⁶ A kolozsvári Mária-kép könnyezését (1699) az ország kaotikus állapotaival hozták összefüggésbe.⁷⁷ A nagyszombati kegykép könnyezése (1708) a kor felfogása szerint a nagy pestisjárvánnyal volt összefüggésbe hozható. (A nagyszombati kép már 1683-ban is könnyeket ontott: ezt a csodát a párkányi győztes csata váltotta ki a feljegyzések szerint.)⁷⁸

A fentiekben nem minden (ismert) csodás könnyezés vagy verejtékezés idejét vettem össze az adott kor társadalmi állapotaival.⁷⁹ Az azonban itt is szembevetendő, hogy a csodák vagy háborús események, a keresztények győzelmével végződő ütközetek, országos járványok, a közállapotok általános romlása idején történtek. Más könnyezések pedig éppen járványok közeledtét, felkelések kirobbanását vagy a közerkölcsök és a vallásos érzület nagymértékű romlását jelezték előre, mint azt az irodalom és a források megállapították. Persze olyan csodás könnyezés által megnyilvánuló Mária-jelenésekről is tudunk, melyekhez a korabeli vagy későbbi leírások társadalmi megrázkódtatásokat nem társítanak. Ám ezek elenyésző számúak az előbbi adatsorhoz képest. Az is lehet, hogy ezekről az eseményekről még ma sem tudunk eleget. Valószínűleg további adatfeltárára, szakirodalmi vizsgálatra lesz még szükség, hogy a Mária-jelenések, illetve a Mária-csodák egyik szegmentumának: a kegyképek (vagy ikonok) csodás könnyezésének (vagy verejtékezésének) kérdését a történelmi Magyarországon, továbbá Kelet-Közép-Európában (a Balkánon is), tehát a nyugati és keleti kereszténységben egyaránt, kellő részletességgel monografikusan is fel lehessen dolgozni. E kutatásoknak bizonyos magyar és szomszéd népi előmunkálatai publikálásra kerültek, ám az adatok néha ellentmondanak egymásnak, továbbá elfelejtett történelmi adatok bukannak fel, s a kortárs kutatók időnként egymás munkáit nem ismerik, vagy legalábbis azt a látszatot keltik. Tennivaló tehát van bőven ezen a téren is.

Az természetes, hogy Gagyai József az 1949-es székelyföldi csodás Mária-jelenéseket és egyéb csodákat a kor sajtója, véletlenül előkerült feljegyzések és emlékezések alapján tárhatta fel és mutathatta be, bár levéltári anyagra még nem támaszkodhatott. Hozzá kell tenni azonban, hogy a kérdéskör áttekintésére és tudományos vizsgálatára az események után mint-

egy fél évszázad múlva került sor. Tehát nem recens vallásnéptudományi jelenségek szinkrón vizsgálatáról és tudományos értelmezéséről van szó. Ez a megállapítás nem negatív előjelű, csupán a tényeket rögzíti. E székelyföldi kérdéskör feltárása és értelmezése igen részletes írásos anyag alapján vált lehetővé, ami nem mondható el például a történeti anyag (a csodás könnyezéssel és verejtékezéssel összefüggő Mária-jelenések) kapcsán. Ily módon az 1949-es csodás események mögött jól megismerhetőek a helyi mikrotörténelem mindennapjainak konkrétumai, de tágabb összefüggésben az országos makrotörténelem eseményei is. Tehát nagy valószínűséggel lehetőség nyílik a csodák társadalom- és gazdaságtörténeti, de társadalomlélektani okainak is nyomába eredni. Mindez azonban a kérdéskör történeti adatainak esetében ilyen részletességgel általában nem ismerhető meg. Sok Mária-csoda kontextusa általában eredetlegendák formájában maradt ránk. A csodás könnyezések és verejtékezések helyszínének és környékének mikrotörténelmi adatait ma már nem könnyű a maga részletességében rekonstruálni; a kor társadalmi mozgásainak, kríziseinek és migrációinak kikövetkeztetésére általában a makrotörténelem általános irányainak alapján lehet inkább utalni. Időben visszafelé haladva a csodás jelenségek kronológiájában egyre több a bizonytalan vagy csak kikövetkeztethető adat, sőt egymásnak ellentmondani látszó momentum is. Mindennek fényében, vagy éppen dacára, kétségbevonhatatlan, hogy a Mária-jelenések ismert időpontjai, vagy akár megisméltódései, elválaszthatatlanok a társadalmi krízisektől, s azok nélkül értelmezni őket aligha lehetséges! Gagyri József kutatásai és következtetései éppen ezért fontosak és megkerülhetetlenek az ilyen történeti vagy recens jelenségek vizsgálatában.

10. A balkáni krízisek és csodás könnyezések

Az előző részben ismertetett analógiák és egybevető adatok alapján – úgy tűnik – elég nagy pontossággal meg lehet rajzolni a három közelmúltú balkáni ortodox csodás ikonkönyvezés összefüggéseit az időpont(ok) társadalmi eseményeivel és migrációival. Mint már az eddigiekből is kiolvasható volt, mindhárom csodás könyvezés az egykori Jugoszlávia területén történt, s mindhárom az ortodox keresztény felekezeti szerbség körében alakult ki. Ebből következően olyan társadalmi krízisnek kellett megvalósulnia a csodás események idején (2003-ban és 2004-ben), amely a szerbség mindennapi és népi vallásosságában, de laikusai körében is, csodás események kialakulását gerjesztette. A tárgyalt csodás könyvezések idején Jugoszlávia már a múlté: a 20. század kilencvenes éveiben vívott délszláv háborúk – a szerb-horvát-bosnyák összecsapások és népiirtások – nemzetközi nyomásra történő megszűnése után az egykori jugoszláviai szerbség többségben már csak Szerbiában maradt; a létrejött délszláv

utódállamokban gyakorlatilag már kisebbségbe szorult. (A boszniai föderáció keretében, lényegében tagállamként, létrejött továbbá egy szerb többségű terület, melyet szerb köztársaságnak neveznek, de melynek legfőbb ingerenciáit a föderáció összérdekei igyekeznek meghatározni.) Mindezt tetézték a 20. század utolsó esztendeiben kialakult kosovói albán forrongások, melyeket kíméletlen szerb represszió követett. Ennek következtében a kosovói albánság százezrei hagyták el a tartományt, s döbbenetes körülmények között Albániába és (az akkor már ugyancsak önálló államisággal rendelkező) Macedóniába menekültek. A szűnni nem akaró szerb repressziót, többszöri nemzetközi felszólítás dacára, sem lehetett megállítani. Ekkor következett be Szerbia NATO-bombázása⁸⁰, mely harmadfél hónap múlva a szerb hadsereg és rendőrség kivonulását eredményezte Kosovóról, s ekkor került a tartomány de facto ENSZ-protectorátus alá, ahová részben ma is tartozik. Az elmenekült (s még életben maradt) albánság visszatérését ellentétes folyamat követte: megindult (a tartományban egyébként mintegy tízszázalékos kisebbséget képező) szerbség menekülése és elvándorlása Kosovóról. Persze a szerb hadsereg és rendőrség távozása után az albánság válasza sem maradt el – ezúttal szerbellenes éllel, s legalább ugyanolyan kímléletlenséggel, mint a korábban ellenük végrehajtott atrocitások voltak. Mindennek lecsillapítása utánra a kosovói szerbség jelentős része elhagyta a tartományt, amely azóta nyíltan önálló államiságra törekszik. A szerbség tehát nemcsak a délszláv utódállamokban (Bosznia részben kivétel), hanem a de jure Szerbiához tartozó Kosovo tartományban is kisebbségbe szorult vissza. A szerb nemzettudatot a nagy léptekkel önállósodás felé haladó tartományban, az ott maradt maroknyi szerbség mellett, elsősorban a Szerb Ortodox Egyház ottani képviselői (papsága, szerzetesei, szerzetesnői) próbálják életben tartani.

Balkáni szinten tehát ezek az immár történelmi események játszódtak le rövid egy évtized alatt, s ezeknek következményeit, mentális szinten, napjainkban sem heverte ki a szerbség. Leszámítva saját államát, Szerbiát, a szerbség szinte mindenütt kisebbségbe szorult, Kosovót tekintve pedig, az ottani egykori albán kisebbség többséggé válásával, annak túszerként.

A szerbség egy évtized alatt minden balkáni háborúból vesztesként került ki, nagy nemzetrészei szorultak kisebbségbe annak minden következményével együtt, s közben a maradék ország nemzetgazdasága gyakorlatilag összeomlott, részben a NATO-bombázások következtében. Ekkor fejlődött be mindemellett a szocializmus összeomlásának folyamata, melyet vadkeleti (balkáni) szintű magánosítás, őskapitalizmus, tömeges elbocsátások követtek. Folyamatos társadalmi megrázkódtatásokkal tarkított krízis uralja tehát a szerbség nemzeti államát, s ugyane krízisnek lélektani következményeit nyögik napjainkban is az utódállamokba szorult kisebbségi

szerbek is. Mindennek fényében, s a föntebbiekben elmondottak alapján, elméletileg szinte fel lehetett tételezni, hogy a Balkánon (vallási előjelű) csodás eseményekre fog sor kerülni, melyek valamelyik kultusztörténetileg releváns modellt követve éppen a szerb ortodoxiában fognak manifesztálódni.

Az sem véletlen, hogy a csodás könnyezések mindhárom helyszíne voltaképpen egy-egy típusát reprezentálja a hasonló jelenségeknek. A kragujevaci csodás Jézus-kép-könnyezést és -verejtékezést a szerbség nemzetállamában tapasztalták. A lipljani Istenszülő-könnyezés egy másik típust testesít meg: a saját államának immár elszakadó tartományában kisebbségbe került szerbség és ortodoxia körében történt a csodálatos jelenés. A pačtini eset a harmadik lehetséges megvalósulása a könnyezéseknek: a horvátországi (tehát kisebbségi), de ottan őslakosnak tűnő, ortodox szerbek körében figyeltek fel a csodára. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy e csodasorozat kialakulásához minden bizonnyal nem csupán az ortodox szerbség összbalkáni makrotörténelmének fentebb vázolt 20. század végi folyamatai járultak hozzá, hanem a három helyszín és környéke mikrotörténelmének eseményei is. Ezekről is fontos adatokkal rendelkezünk.

A kragujevaci csoda kríziskontextusaként, az országos események mellett, számos helyi is odarajzolható: a város autógyárának (Zastava Művek) egy részét a NATO lebombázta, a termelés (a fegyvergyártó üzemet leszámítva) megszűnt vagy minimumra csökkent, sok ezer munkást bocsátottak el. A szocialista jugoszláv iparváros napjainkban is csak tengődik. A város (és környéke) volt a Kosovóról menekülő szerbek egyik célpontja. A menekültek többsége ma is ott tartózkodik. Szentkultusszal összefüggő csodás esemény artikulációjához - elméletileg tekintve - alkalmasabb helyszín alig lett volna elképzelhető. A valóság azonban mindezt überelni tudja: az egyik előbbi fejezetben már láttuk, hogy Kragujevac és vidéke korábbi csodás események helyszíne is volt. Az akkori kor (1950 körül) általános jugoszláv krízise ugyancsak Istenszülő-jelenéseket gerjesztett.

A lipljani Istenszülő-könnyezés krízisháttere ugyancsak sokkal bonyolultabb, mint hogy azt csupán az összbalkáni krízisfőirány eseményeivel „indokolni” lehetne. Mint az előbbieken vázolt folyamatok mutatják, a tartomány albánsága (immáron a többségi „nemzet”) bizonyos helyi események után a szerbeken elégtételt venni szándékozva szerbellenes pogromot tartott, pusztított, házakat gyújtott fel, szerb udvarokba kézigránátot hajigált, éppen a lipljani csodás könnyezést nem sokkal megelőzően. Mindennek a csodás könnyezést konstatáló és először hírül adó helyi parókus is szenvedő alanya volt bizonyos mértékben. Tegyük hozzá mindehhez, hogy az ortodox szerbség nemzettudata még egy nagy csapás következményeit szenvedte el éppen a lipljani csodás események előtt: nem

A csiprováci (Bulgária) könnyező ikonról készült metszet

sokkal korábban gyulladt ki a középkori szerb ortodoxia kultikus fellegvárának tekintett Athosz-hegyi Hilandar kolostor- és templomegyüttes, s a tűzvészben a kolostorépületek mintegy harmada elpusztult. (A levéltár és a könyvtár, nyilván újabb isteni csoda folytán, érintetlen maradt.) A mindennapok eróziójának társadalmi valóságát tehát egy nemzettudatot pusztító megrázkódtatás is tetézte. A megjegyzés, akárcsak a kragujevaci csoda esetében: elméletileg „eszményibb” helyszíne alig képzelhető el egy csodás jelenés kialakulásának. (Azt fentebb már említettem, hogy ugyanott van egy őskeresztény templom is, az egyik legrégebbi a Balkánon, melyet hosszú történelme során ugyancsak sokszor pusztítottak és gyújtogattak különböző ellenségek – tehát a történelmi analógia is adott.)

A pačetini Szent Miklós-ikon könnyezése mögött ugyancsak érdekes társadalmi folyamatok rajzolhatók meg. Az ottani szerbség ugyan átvészelte a

dél-szlavóniai szerb bábállandot és az utána következő horvát repressziót, ám ezek a szerbek is immáron kisebbségbe szorultak Horvátország keretében. Úgy tűnik, ez az egyetlen csodás könnyezés a három közül, melyet az oikumené jelének tekintenek a helyiek, s a más felekezetek tagjait is magukba fogadó állandó zarándoklatok nyomán egyfajta „vallási idegenforgalom” vágyálmát melengetik. A helyi ortodox templomba, ahová az ortodox szerb családban először könnyező ikont áthelyezték, a szerbek mellett katolikusok, nyilván elsősorban horvátok és a szomszédos, közeli, Boszniából mohamedán, tehát iszlámhívó bosnyákok is zarándokolnak.

Bár mint többször utaltam rá, a három csodás könnyezés és verejtékezés – eddigi ismereteim szerint – ez idáig nem képezte tudományos vizsgálat tárgyát, a rendelkezésre álló (és felhasznált) sajtócikk-gyűjtemény alapján legalább nagy vonalakban arról is tudni lehet, hogy a helyi lakosság hogy ítéli meg a megtörtént vagy folyamatos csodákat. Mint majd látható lesz, a nyilatkozók egy részének értelmezése egybevágni látszik a Gagyai József által kifejtett általánosító elképzelésekkel. Ezek mögött az elképzelések mögött elméleti megfontolások húzódnak meg, a csodák kapcsán megnyilatkozó helyi megkérdezettek viszont aligha ismerhetik a kérdéskör irodalmát, s nyilván kultusztörténeti képzettséggel sem rendelkeznek. Az sem tudható, hogy az esetenként megnyilatkozó ortodox egyházfiak, általában az alacsonyabb rangú papság, elmélyedt-e a szerb ortodox egyház-

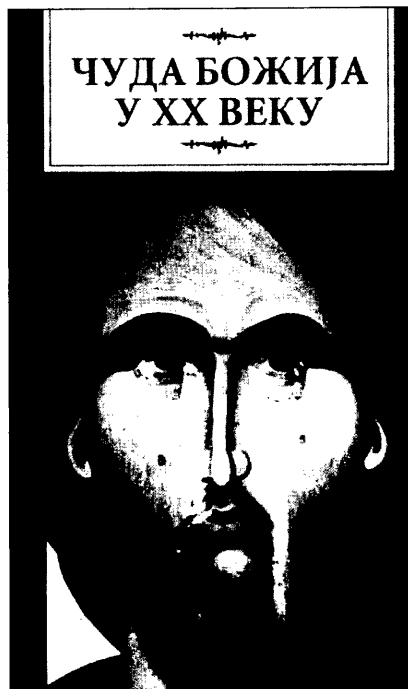
történet során feljegyzett csodák irodalmában. Mint egyébként az előbbiekben láthattuk, a csodás könnyezésekről és verejtékezésekről a kérdés (szerb nyelvű) irodalma igen keveset tud.

A kragujevaci csodás könnyezés (és a későbbi verejtékezés) kapcsán a megnyilatkozók arról beszéltek, hogy a jelenségben figyelmeztetést láttak, tehát jelzésértékűnek tekintették. Mindezt összefüggésbe hozták az ország közállapotaival: a lakosság helyzetének folyamatos romlásával, a nyílt színi erőszakkal, politikai gyilkosságokkal, általános munkanélküliséggel. Egy Kragujevacon élő kosovói menekült pedig a nép általános hitehagyottságáról, a vallástól való elfordulásáról beszélt. Azt is megemlítette, hogy isteni intésről van szó, amiért a nép (a szerbség) elhagyta Kosovót. S figyelmeztetést is látott a csodás könnyezésben: a csoda általános bűnbánatra, vezeklésre intette a szerbséget.

A lipljani csoda kapcsán inkább a jelenségre felfigyelő helyi parókus elképzelésére lehet hagyatkozni. Az ő elképzelése egyrészt vallási, másrészt világi indíttatású: először arról beszélt, hogy a csodás könnyezés annak a jele, hogy az Istenszülő az albánok márciusi (2004) pogromja után megáldotta népét (értelemszerűen: a szerbséget), másrészt pedig a könnyezés a nép számára vigaszt jelentett, s felszólítást a bűnbánatra. Mivel a könnyezés kezdetének pontos időpontját nem tudta megadni, arra is gondolt, hogy az összefüggésben lehetett az Athosz-hegyi Hilandar kolostoregyüttes részbeni pusztulásával. De arra is gondolt, hogy a csoda éppen az albán zavargások után kezdődött.

Egy helyi lakos arról beszélt, hogy a csoda általános nyugtalanságot váltott ki a lipljani maradék szerbség körében, olyannyira, hogy sokan nemzetük pusztulását, végét látták a csodás könnyezésben. Itt tehát ugyanaz az eszkatológikus motívum bukkan fel, amiről Gagy József beszél a székelyföldi 1949-es csodák esetében. Mások viszont jó jelnek vélték a könnyezést.

Legkevesebbet a pačetini csodás könnyezés kapcsán lehetett megtudni az eset helyi értelmezéséről. Az ottani ortodox parókus Isten ajándékának és az ökumenizmus megnyilvánulásának tekintette az ikon könnyezését, hisz a csoda nyomán a környékbeli katolikus papság képviselői is megjelentek, sőt a szomszédos Boszniából mohamedánok is. Horvát lapokban megjelent olvasói levelek arról is szólnak, hogy a mennyei könnyek nyilván a két nép, a horvátok és a szerbek, egymás ellen el-

követett atrocitásait siratják, de arra is utalnak, hogy a katolikus egyház szerint az ilyen csodák általában vészterhes időkben szoktak megtörténni. Arra is történik utalás, hogy könnyező ikonok esete eddig még nem volt ismeretes Horvátországban.⁸¹ Végül el kell mondani azt is, hogy a pačetini csodás könnyezés nyomán, akárcsak a kragujevaci csoda esetében, főleg betegek, rokkantak, mozgásképtelenek, vakok és siketek járulnak a könnyező ikon elé, hogy imájuk és ájtatosságuk nyomán gyógyulást nyerjenek. Nem csoda tehát, ha a helybeliek az egyre tömegesebb zarándoklatok látán a majdan fellendülő vallási idegenforgalomban reménykednek.

11. Befejezés

Ha az előző részben ismertetett adatokat egybevetjük a kegyképek (vagy ikonok) csodás könnyezéséről (vagy verejtékezéséről) szóló egyéb recens vagy történeti adatokkal, látható, hogy alapján véve egyfajta tipológiája sejlik fel a csodák egyházi vagy közösségi értelmezésének. Ilyen kidolgozott tipológiáról nem tudok, bár például Tüskés Gábor egyik felsorolása ilyen sejtet.⁸² Az általa felsorolt (magyar) esetek vagy prognosztikai funkcióval bírtak a hívő közösség és az egyház szemében, tehát valamit előre jeleztek, vagy valamilyen jelentős történelmi (társadalmi) esemény jelképévé minősültek: szimbolikus jelentést tulajdonítottak a kegyképek csodás könnyezésének. De olyan csodás könnyezést is említ Tüskés, melynek sem előrejelző, sem szimbolikus funkciót nem tulajdonítottak, inkább úgy vélték, hogy a csoda a vallási buzgalom háttérbe szorulását, a Mária-tisztelet csökkenését, a bűn és a rossz elterjedését jelentette.

Ami az elmúlt évtizedek ortodox könnyező csodáit illeti, azok minden bizonnyal más értelmezéssel közelíthetők meg, mint az ebben a dolgozatban tárgyalt három recens balkáni csodás könnyezés. Itt főleg azokra a nyugat-európai, ausztráliai, amerikai (USA) csodás eseményekre kell gondolni, amelyek kapcsán ugyanakkor és ugyanazon a helyen, szinte tömeg-hisztériát kiváltva, különböző Istenszülő-képek sorozatai könnyeztek.⁸³ Ezek az események egyébként semmi jelét nem mutatják annak, hogy valamiféle krízishelyzettel vagy társadalmi megrázkódtatással lennének összefüggésbe hozhatóak. Az oroszországi mai könnyező ikonokkal kapcsolatban kevés adat áll rendelkezésre ahhoz, hogy azokról érdemében szólni lehessen. A Szovjetunió széthullása, az oroszországi társadalmi konfúzió és állandó krízisállapot azonban nyilván kedvez csodás könnyezések kialakulásának az orosz ortodoxiában is.⁸⁴ Arról nem tudunk meg közelebbit, hogy miféle társadalmi háttér rajzolható oda a 18. századi neštini és divšai, valamint a pakraci és studenicai ikonkönyezési esetek mögé. Nem lehetetlen, hogy ezek esetében (is?) egyházilag szorgalmazott, tudatos kultusz-építő szándék nyilatkozik meg. S ezekhez komolyabb zarándoklati hagyomány sem kapcsolódik.

E dolgozat megszővegezésének végén, 2005 januárjában, azt tapasztalom, hogy a szerb sajtó, melynek híradásai alapján az itt tárgyalt kérdéskör vizsgálatához kezdtem, már-már megfeleledkezett mindhárom csodáról. Úgy tűnik, a szerb vallásétnológiai kutatás még nem publikált ezzel kapcsolatos kutatásokat és áttekintéseket. Ez pedig mindenképpen fontos lenne, hisz ha valaki az ortodoxia oldaláról közelítené meg a kérdést, nyilvánvalóan olyan szempontokat és irodalmat vonhatna be az elemzésbe, ami számomra nem ismert. Kár lenne ugyanis, ha ez a vizsgálat elmaradna.

12. Utóhang

E dolgozat végső változatának sajtó alá rendezésekor, 2005 februárjában, a belgrádi Danas napilap már emlegetett „stupidárium” rovatában egy publicistától az alábbiakat idézi a nyilván szőke nő összeállító: „A kragujevaci Szent Száva-templomban tavaly sírásra fakadt Krisztus feszülete; a könnyek a fején lévő töviskoszorúból, jobb szeméből és szívéből folytak a megfeszített Megváltónak. Három évvel ezelőtt a római Orosz templomban, ahol van egy fal a mi szentjeinket ábrázoló ikonokkal [nem ikonosztázion? – J. K.], a Szent Száva-nap előtti virrasztás idején könnyeket ontott a Szent Száva-ikon, 1995-ben pedig a Szent Száva-napi liturgia idején belecsapott a villám a belgrádi Székesegyházba, ami előre jelezte a krajjinai szerb nép exodusát és szenvedéseit.”⁸⁵

A rovat természetének megfelelően stupidnak talált idézet azonban a dolgozatomban tárgyalt problematika szempontjából korántsem az. Először: a kragujevaci első csodás könnyezés (2003 szeptemberében) után másfél esztendőre valaki mégis számon tartja a csodát. Bár az, hogy tavalyt mond, a bizonytalan emlékezetre vallhat, vagy pedig a Megváltó-kép 2004 során is könnyezett és verejtékezett, de arról nem rendelkeztem adatokkal. Másodsor: emleget egy másik könnyezést is, amiről nem tudok. Végül: az idézet arra vall, hogy a csodás könnyezések és verejtékezések prognosztikai funkciója, vagyis hogy valamilyen – általában negatív konnotációjú – eseményt előre jelez, napjainkban is működik a szerbség körében. S az is világos, hogy a szerb sajtó napjainkban sem tud mit kezdeni a csodás könnyezésekkel és verejtékezésekkel kapcsolatos híradásokkal.

*

E dolgozat lezárása után jutott tudomásomra, hogy éppen ezekben a hetekben újabb cikk jelent meg az egyik hetilapban a csodás könnyezésekről.⁸⁶ A baráti segítséggel visszakeresett lapszámából az alábbiak jutottak tudomásomra: 2005. január 27-én, Szent Száva napján, a kragujevaci Szent Demeter-templomban két ikon „sírásra fakadt”. A csodás könnyezés a reggeli istentisztelet során esett meg, s Spasoja Janković parókus és a Ko-

vácsolórészleg (nyilván a Zastava Művek üzeméről lehet szó) jelen levő munkásai vették észre. E dolgozat korábbi kragujevaci csodás könnyezésről szóló fejezetében már idézett János šumadijai püspök újra nyilatkozott, lényegében azt hangsúlyozva, hogy nem a mi tisztünk az esetről nyilatkozni, hisz az Isten szándékát mutatja. Kimondta viszont, hogy a mi dolgunk az a csoda kapcsán, hogy Istenhez fohászkodjunk. Egy magas rangú ortodox egyházi személyiség tehát kimondta, hogy csodáról van szó! A templomot meglátogató hívők arról beszélnek, hogy az Úr figyelmeztet bennünket: ha mihamarabb nem térünk észhez, semmi jó nem vár ránk. (Itt nyilván önmagukra, a szerbségre gondolnak.) Az új csoda helyszíne, a Szent Demeter-templom alig egy kilométerre van a 2003 szeptemberében (és később is) nagy érdeklődést kiváltó csodás könnyezés és verejtékezés helyszínétől, a Szent Száva-templomtól. Az új helyszín egyébként annak a pataknak mentén van, ahol a német megszállók 1941-ben ártatlan áldozatokat, köztük középiskolás diákokat végeztek ki. Mindkét templom nemrégiben épült, a legújabb csodás helyszín még ma is befejezetlen. A cikk további csodás adatokat is elmond Szent Demeter kultusza kapcsán, ezek azonban e dolgozat tárgya szempontjából lényegtelenek. A szerző ugyancsak tud az oroszországi ikonok könnyezésének „járványáról”, s ennek lecsapódását látja a kragujevaci esetekben is. (Nem tűnik korrektnek, hogy a Večernje novosti általam is idézett tavaly júniusi, moszkvai tudósítását aknázza ki, néhány dolgot félreértve, de forrásáról hallgat.) A cikkíró végül elmondja, hogy a csodás könnyezéseket nehéz bizonyítani, ámde az mindenképpen rossz jelnek számít, hogy az egész „történetben” gyakran kerülnek említésre olyan fogalmak, mint a szerbség, a Szent Száva-hagyomány, valamint 1941 ugyanazon a helyen.

Ugyanott egy másik cikk a „csodák világán” meditatálva elmond néhány tudnivalót a csodás könnyezésekről és verejtékezésekről, s úgy látszik, a szerző hallott a kragujevaci, lipljani és pačetini csodás esetekről. Megemlíti a Slanci helynevet is, de csupán a pačetini esetet részletezi, adatai és szóhasználata alapján azokat az internetes forrásokat hasznosítva, melyeket magam is ismerek. Slanci neve eddig nem merült fel a csodás könnyezések kapcsán, s az a könnyező olaszországi Szűz Mária-szobor sem, melyet a szerző mellékesen említ 1985-ből. A cikk végül idéz egy szociálpszichológust, aki 2000-ben írt valahol a nép (a szerbség?) mentális állapotáról, s arról töpreng, hogy miféle okai lehetnek a „babonaság” kialakulásának, valamint a világ jelenségei paranoiás átélésének. „Autoritárius klímát” emleget, ami szerinte tehát a babonasághoz és a paranoid világélményhez vezet. Mint a magam dolgozata elemző része utalhatott rá, a Megváltóval, a Boldogasszonnyal és más szentekkel összefüggő, kultusz jellegű modern csodák valószínűleg elsősorban más okokra vezethetők vissza,

mint az autoriter klímára. Egyébként az idézett szakértő véleménye nem is e csodás vallási jelenségek kapcsán fogalmazódott meg. Újra csak ott tartunk tehát, hogy a szerb sajtó, még az olyan komolyabb lap is, mint a Vreme hírmagazin, alapjában véve továbbra sem tud mit kezdeni a mai csodás könnyezésekről szóló híradásokkal.

JEGYZETEK

- ¹ A dolgozat írásakor felhasznált hírlapi és hetilapi cikkek adatait lásd a Függelékben.
- ² 20. századi magyar adatként ismert a máriapócsi kegykép harmadik, 1905-ben történt könnyezése. Lásd: BARNA 1988. 349., MUSEBRINK 1994. Függelék, számozatlan., BARNA 2001a. 163. Görög ortodox adat 1917-ből: ČUDESA 2003. 26., orosz ortodox adat 1922-ből: ČUDESA 2003. 77-84., amerikai (USA) ortodox adatok 1986-1988-ból: ČUDESA 2003. 98-102. További nyugat-európai, ausztráliai és amerikai ortodox példák: DIMITRIJEVIĆ-SRBULJ 2004. tartalommutató, „Mirotočenje” összefoglaló címek alatt.
- ³ Vö. BÁLINT 1944. 15-19.; 53-56.; 57-60., B. NAGY 1977b., BARNA 1988. 347., UDVARI 1994. 123-133., MUSEBRINK 1994. Függelék., BARNA 2001a. 158-159., SILLING 2002a.
- ⁴ ĐEKIĆ 2001
- ⁵ POLITIKA (Beograd) 2004. 04. 13.
- ⁶ A rovat neve: ISPOD (s)VESTI. Jelentése: hírek mögött, tudat alatt. Közlések: DANAS (Beograd), 2004. 01. 10-11., 2004. 06. 12-13., 2005. 02. 12-13.
- ⁷ BARNA 1988. 352.
- ⁸ NIN (Beograd) 2003. 09. 25. (Az eseményre visszautal: DANAS 2005. 02. 12-13. és a VREME [Beograd] 2005. 02. 10.)
- ⁹ A NIN cikke alapján, lásd az előző jegyzetet.
- ¹⁰ DANAS 2004. 01. 10-11.
- ¹¹ INTERNACIONAL (Beograd) 2004. 01. 05.
- ¹² A csodás könnyezésről szóló többi recens adat tömjénillatot nem emleget. Fontos viszont, hogy számos szerb, orosz és görög adat szent olajat síró vagy verejtékező ikonokról beszél. A „szent olajat könnyezés” sok esetben nehezen különböztethető meg a többi csodás könnyezéstől. A 20. századi isteni csodákat számba vevő kötet (DIMITRIJEVIĆ-SRBULJ 2004.) az összes könnyezésről szóló beszámolót „Mirotočenje” (szent olajat könnyezés) alatt jelzi. A VREME cikke (lásd a 8. jegyzetben) különbséget tesz a (vérrel) könnyezés, a szent olajat könnyezés, valamint a verejtékezés különböző formái között. Lásd még a 32. jegyzet adatait is!
- ¹³ 2005. 02. 12-13-án a DANAS egyik idézete visszautal a kragujevaci első csodás könnyezésre és verejtékezésre, s a Megváltó jobb szeméből, szívsebéből és töviskoszorúja alól lecsorgó könnyeiről beszél.
- ¹⁴ MAGYAR SZÓ (Újvidék), POLITIKA (Beograd), GRAĐANSKI LIST (Újvidék), DAN (Podgorica).
- ¹⁵ A nyilatkozó a 2004. 03. 17-én kezdődött kosovói szerbellenes albán zavargásokra és atrocitásokra gondol.

- ¹⁶ ČUDO (Beograd) 2004. 04. 23.
- ¹⁷ A kijelentést egyetlen konkrét adattal sem támasztja alá.
- ¹⁸ Az Athosz-hegyi Hilandar középkori szerb kolostoregyüttesben a tűzvész 2004. 03. 04-én pusztított.
- ¹⁹ A két szent, Florus és Lavrus vértanúságának legendája egy horvát kézikönyv alapján: Badurina, Anđelko red.: *Leksikon ikonografije, liturgike i simboličke zapadnog kršćanstva*. Zagreb, 1979.
- ²⁰ Valamennyi adat a ČUDO közlése alapján.
- ²¹ A podgoricai DAN felhasznált későbbi adatai internetes közlés alapján. (A segítséget Heinermann Péternek köszönöm.)
- ²² DANAS, 2004. 06. 12–13.
- ²³ Később előkerült internetes (horvát) adatokat még idézek!
- ²⁴ Lásd az előző jegyzetet!
- ²⁵ A NIN cikke, 2003. 09. 25. alapján.
- ²⁶ A NIN és az INTERNACIONAL említett cikkei alapján.
- ²⁷ A ČUDO említett cikke alapján.
- ²⁸ Horvát és boszniai lapok internetes cikkei alapján. Felsorolásuk a Függelékben!
- ²⁹ Lásd az előző jegyzetet!
- ³⁰ DAN (Podgorica) 2004. 04. 13. (Internetes közlés alapján.)
- ³¹ Mai szerb nyelvre fordított kiadásai: BOZOLJAC 1932., LANDOS 2002. Landoszról és művéről: Tomislav Jovanović Utószava: LANDOS 2002. 233–260. Továbbá: TIMOTIJEVIĆ 2000. 228–229. Landosz művének szerb (egyházi szláv) nyelvű kézirat változatairól: AJDAČIĆ (red.) 2000. 278–286.
- ³² LANDOS 2002. 219. (Kiegészítés: 72. csoda.) A forrás Germanosz konstantinápolyi pátriárka, datálás nélkül. Egy Ciprus-szigeti, Legszentebb Istenszülő-templom bejárata fölött volt egy mozaik, melyen a Legszentebb Szűz trónusán ült, a térdén tartott Krisztussal. Egy arab, mivel az ördög benne lakozott, fegyverével odasújtott a Legszentebb Szűz jobb térdéhez. S csoda történt: a vas okozta sebből bőséges vérsugár kezdett csorogni. A menekülő arab útközben kiszenvedett. Továbbá: LANDOS 2002. 220. (Kiegészítés: 73. csoda.) A legenda szerint Szent András megleckézeti a visszaeső tolvajt, aki a Könnyező Legszentebb Istenszülő templomában gyógyul ki bűnéből. Itt a szent ikon csodálatos illatú szent olajat könnyezett. Lásd a 12. jegyzetet is!
- ³³ ČUDESA 2003. Címe: A Legszentebb Istenszülő jelenései és csodái.
- ³⁴ ČUDESA 2003. 75. Pascani román faluban volt egy híres síró Istenanya-ikon. Amikor helyéről elmozdították, visszatért régi helyére. Hét napig ontotta könnyeit, melyek az ország bajait és kísértéseit jövendölték meg. (A leírás jól példázza a hasonló esetekben nem ritka *sétáló ikon* motívumot. Kitűnő magyar változata a híres szentantali könnyező ikon 1715-ből. Vö. CSEKES 1939. 173–175. A dolgozat adatait Pastyik Lászlónak köszönöm.)
- ³⁵ ČUDESA 2003. 26–27. Koszifinisz Istenszülő-templomában a bolgárok el akarták rabolni a csodatévő ikont. De csak a kapuig tudták elvinni, mert olyan súlyos lett, hogy onnantól felemelni sem tudták. Ettől kezdve patakokban folyik az Istenanya könnye az ikonon. A megfélemlített rablók elmenekültek. (Ez az eset a *felemelhetetlenné súlyosodó ikon* motívumát példázza. A motívum felbukkan a chenstohowai Fekete Mária csodáinak eredetlegendái között is, amikor a rablott kincsekkel megrakott szekér, melyen az ikon is volt, nem tudott elmozdulni helyéről. Lásd: NYÁRI 1901.

- ³⁶ ČUDESA 2003. 77–84. Az orosz vörös forradalom győzelme után a Zabajkál körzeti Torginszk faluban bedeszkázták a vörösök a templomot, ahol a csodatévő Istenszülő-ikon volt. Főleg a kozákok tisztelték. Ámde hatalmas aszály következett a vidéken. A GPU nagy nehezen megengedte, hogy a hívők körmenetet tartsanak az ikonnal. Közben már gyülekeztek a felhők. A dühös Kamencsikov, a falu szülötte, kirántotta szablyáját, és rásújtott az ikonra. Ekkor vérezni kezdett az Istenanya arcának jobb fele, s innentől kezdődött csodás véres könnyezése. Ekkor három napig zuhogott a nagyon várt eső. Tehát megtörtént a csoda, ahogy a nép tartotta. A vörösök ezután elvitték az ikont, Kamencsikov pedig nemsokára megtért. Ez a legenda szépen példázza a *fegyverrel megsebesített ikon* motívumát, mely például a Lengyel Fekete Madonna eredetlegendájában, de az előző egyik jegyzetben (32. jegyzet) olvasható szövegben is szerepel.
- ³⁷ ČUDESA 2003. 98–102.
- ³⁸ Ugyanott: 99., továbbá: DIMITRIJEVIĆ-SRBULJ 2004. 408–410.
- ³⁹ Lásd a 69. jegyzetet.
- ⁴⁰ Új Exodus 14(2003) 12.20. (Internetes közlés alapján.)
- ⁴¹ A bizánci képrombolás irodalmából: OSTROGORSKI 1970. 7–147.; OSTROGORSKY 2001. 147–200.; ANGOLD 2001. 90–117.
- ⁴² TIMOTIJEVIĆ 2000. 224. Elérhetetlen mai orosz szakirodalomra hivatkozik. Legújabbban Török József is foglalkozott a kérdéssel: TÖRÖK 2004. A kegyképek könnyezését és vérrel verejtékezését csak említi, korai és későbbi konkrét példákat nem említi. Igen korai, novgorodi példát idéz 1170-ből: MUSEBRINK 1994. 43.
- ⁴³ BARNA 1988. 347. és BARNA 2001a. 158.
- ⁴⁴ STEPOVIK 2000. 212. és 217. Az ikon a galíciai Belzből került Lengyelországba. Hogy 1430-ban tényleg megsérült, lásd: FARBAKY-SERFŐZŐ szerk. 2004. 300. E vérrel könnyezésről szóló eredetlegendát más forrás nem említi. Más eredetlegendák felsorolása: NYÁRI 1901. 10–18. Ezekben is említik a karddal ikonra mért csapást éppen egy huszita katona részéről. A novgorodi 12. századi, tehát igen korai, csodás Istenanya-könnyezést említettem a 42. jegyzetben.
- ⁴⁵ Idézi: GÖMÖRI 1999a. 166–167.
- ⁴⁶ Vö. BÁLINT 1943a.
- ⁴⁷ BARNA 1988. 348. és BARNA 2001a. 160.
- ⁴⁸ A tanulmányok adatai a következő jegyzetekben. Korábban Esterházy Pál nagy áttekintése tartalmaz ilyen adatot is. (Róla és művéről: TÜSKÉS-KNAPP 2002. 106–149.) Majd Jordánszky Elek fontos műve sorol fel számos Mária-kegyhelyet, ahol a Mária-képek vagy könnyeztek, vagy verejtékeztek. Vö. JORDÁNSZKY 1836. (Reprint 1988-ban, Tüskés és Knapp utószavával.) A könnyezések, sírások és verejtékezések, valamint a vonatkozó metszetek és szövegrészek pontos adatait itt nem sorolom fel. A csodás könnyezésekkel kapcsolatos újabb áttekintés: BÁLINT-BARNA 1994. 108–114.
- ⁴⁹ BARNA 1988.
- ⁵⁰ BARNA 2001a.
- ⁵¹ Máriakönnye magyar és szerb eredetlegendái: BÁLINT 1943b. 164–165., valamint: BÁLINT 1944. 53–56. (A két szöveg nem azonos!) A másik szerb eredetlegenda: SILLING 2002a. 200. A kegyhelyet ismertető többi mű, például: BARNA 1990. 30., Bálint Sándor adatait veszi át. Silling Bálint hivatkozott dolgozatairól nem tesz említést a maga szövegében.

- ⁵² ČUDESA 2003. 11.
- ⁵³ STEPOVIK 2000. 212.
- ⁵⁴ TIMOTIJEVIĆ 2000. 226–227.
- ⁵⁵ Ugyanaz: 227.
- ⁵⁶ STEPOVIK 2000. 217–218.
- ⁵⁷ TIMOTIJEVIĆ 2000. 224–225.
- ⁵⁸ TÜSKÉS 1993. 222.
- ⁵⁹ TÜSKÉS 1993. Melléklet: 7. kép és TIMOTIJEVIĆ 2000. 225. 1. kép.
- ⁶⁰ TIMOTIJEVIĆ 2000. 225., 18. jegyzet. Ugyanott Jacobus Lier könyvének pontos adatai, a szerző neve nélkül. Szerzővel, címmel és lelőhellyel: TÜSKÉS 1993. 389.
- ⁶¹ BARNA 1988. és BARNA 2001a.
- ⁶² Vö. BÁLINT 1943b. 164. és BÁLINT 1944. 54. A második szerb eredetlegenda alapján a kegyhely kialakulása a 18. század legelejére tehető. Vö. SILLING 2002a. 200.
- ⁶³ Először említi: MIRKOVIĆ, L. 1928. 68., tőle idézi: RADOJČIĆ é. n. 97. 6. jegyzet. Később csak Timotijević foglalkozik vele. Idézi tartalmát továbbá: TIMOTIJEVIĆ 2000. 229–230. A neštini Istenszülő-ikon keletkezésének kérdését, a vele kapcsolatos csodákat egészében feldolgozza: TIMOTIJEVIĆ 2001.
- ⁶⁴ Idézi: TIMOTIJEVIĆ 2000. 230. pontos forrásmegjelöléssel. Továbbá: TIMOTIJEVIĆ 2001. 192. Mindkét helyen a teljes (egyházi szláv) szövegrészlet.
- ⁶⁵ TIMOTIJEVIĆ 2001. 192–193.
- ⁶⁶ Ugyanott: 193–197.
- ⁶⁷ Timotijević vonatkozó munkáit lásd e dolgozat irodalomjegyzékében.
- ⁶⁸ TIMOTIJEVIĆ 2001. 192. Forrásmegjelölés nélkül.
- ⁶⁹ Ugyanott. Forrásmegjelölés nélkül.
- ⁷⁰ Vö. GAGYI 1998a. és GAGYI 2004. A Mária-kegyhelyek és a könnyező Mária-kegyképek társadalmi hátteréről Barna Gábor is beszél. Vö. BARNA 1988. és BARNA 2001a.
- ⁷¹ GAGYI 2004. 147.
- ⁷² NIN (Beograd) 2003. 09. 25.
- ⁷³ TÖMÖRKÉNY 1911a. 55. Az elbeszélés első megjelenésének pontos időpontját megállapította Péter László. In: Tömörkény István: Munkák és napok a Tisza partján. Budapest, 1963. 538.
- ⁷⁴ Lásd a 44. jegyzetet és a hozzá tartozó szövegrészt.
- ⁷⁵ A pócsi könnyező kegykép további irodalmából: UDVARI 1994a., KISFALUSI 1997., JUNG 1997. A pócsi kegykép tiszteletének szlavóniai (varasdi) kisugárzásához: MIRKOVIĆ, M. 1990.
- ⁷⁶ A kegyhely és kegykép monográfiája: HETÉNY 2000.
- ⁷⁷ Különösen: B. NAGY 1977a.
- ⁷⁸ TÜSKÉS 1993. 222.
- ⁷⁹ Teljesebb felsorolás: TÜSKÉS 1993. 222–223.
- ⁸⁰ Kezdődött 1999. 03. 24-én 20 órakor.
- ⁸¹ Horvátországi csodás könnyezésről sem a római katolikus, sem pedig az ortodox felekezetű lakosság hagyományai nem szólnak. A pakraci csodás Mária-könnye-

zés adata a lehető legfrissebb, tehát senki sem tud róla. (Lásd: TIMOTIJEVIĆ 2001. 192.) A terzatói kegyhely lapja is csak a pócsi (sajátos ortográfiával: „pöči”) kegykép könnyezéséről tud. (Lásd: MIRKOVIĆ, M. 1990.) A terzatói kegyhely fennállásának 700. évfordulójára kiadott tanulmánygyűjtemény, mely a kegyhelyek és zárándoklatok általános horvát kérdéseit is taglalja, nem tud csodás könnyezésről Horvátországban. (Lásd: TRSATSKO SVETIŠTE 1991.) Lásd még: ČAPO 1994.

⁸² Vö. TÜSKÉS 1993. 222–223.

⁸³ Lásd ezeket az eseteket a ČUDESA 2003. megfelelő helyein, továbbá a DIMITRIJEVIĆ-SRBULJ 2004. megfelelő lapjain, főleg a „Mirotočenje” címek alatt. Lásd még a 2. jegyzet adatait is.

⁸⁴ Bizonyos betekintést enged az oroszországi Istenszülő-ikonok problematikájába egy tavalyi moszkvai tudósítás. Ebből megtudható, hogy vegyelemeztek a könnyező a Kazányi Istenszülő-ikon felitatott könnyeit. Az elemzés ismeretlen fehérjéket és női vér nyomait mutatta ki. Azt is megtudjuk, hogy nem egy bizottságot hoztak már létre az egyre nagyobb számú könnyező ikon kérdésének vizsgálatára. A cikk arról is tudósít, hogy egyes síró ikonok elsötétednek, majd megújulnak (ismét világossá válnak). Ez a problematika a történeti anyagból is ismert, például a chenstochowai Fekete Mária kapcsán is ilyen adatot emleget a hagyomány. Úgy tűnik, a kérdéskör oroszországi kulminációja majd csak ezután következik, hisz egyre több ikon könnyezéséről szólnak adatok, s külföldről is számos csodatévő ikon tér haza. Több ilyenről lapjelentésekkel rendelkezem, de a kérdést ezen a helyen nem részletezem. Hogy az orosz ikonok könnyezésének gerjesztő hatása lenne a szerb ortodoxiában bekövetkezett csodás könnyezésekre, az nem bizonyítható, hisz az első kragujevaci és a lipljani csoda akkor már számított újdonságnak, amikor az itt ismertetett cikk megjelent. Viszont e cikk időben megelőzte a pačetini könnyezésről szóló híreket. Lásd: VEČERNJE NOVOSTI (Beograd) 2004. 06. 07.

⁸⁵ DANAS (Beograd) 2005. 02. 12–13.

⁸⁶ VREME (Beograd) 2005. 02. 10.

IRODALOM

AJDAČIĆ, Dejan (red.)

2000 *Čudo u slovenskim kulturama*. Beograd–Novi Sad

ANGOLD, Michael

2001 *Bizánc*. Budapest

BÁLINT Sándor

1943 *Sacra Hungaria*. Kassa

1943a A Czenstohowai Szűzanya tisztelete hazánkban. In: BÁLINT 1943. 36–42.

1943b Bácska kegyhelyei. *Kalangya* (Zombor) 12(1943) No. 4. 162–165.

1944 *Boldogasszony vendégségében*. Budapest

BÁLINT Sándor–BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok*. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest

- BARNA Gábor
 1988 A könnyező Mária-képek kegyhelyei Magyarországon a XVII-XVIII. században. *Vigília* 53(1988) No. 5. 347-352.
 1990 *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Budapest
 1995 A barokk búcsújárás változásai. *Népi Kultúra - Népi Társadalom* (Budapest) 18(1995) 193-204.
 2001 *Búcsújárók. Kölcsönhatások a magyar és más európai vallási kultúrákban*. Budapest
 2001a *Könnyező Mária-képek kegyhelyei a XVII-XVIII. századi Magyarországon. A katolikus restauráció és az egyházi unió ideológiai eszköze*. In: BARNA 2001. 157-172.
- BARNA Gábor (szerk.)
 2001 *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában*. Szeged
 2001a *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete*. Szeged
- BOZOLJAC, M.
 1932 *Utešitelj bolnih i nevoljnih u čudesima Presvete Bogorodice*. Jagodina
- ČAPO, Jasna
 1994 Hodočašće kao oblik pučke pobožnosti. *Folklor és Tradíció VII.* (Budapest, 1994) 28-57.
- ČUDESA
 2003 *Čudesa i predstavljanja Presvete Bogorodice*. Beograd
- CSEKES Béla
 1939 Az áttérés módja 1783-ban. *Református Világ szemle*, 8(1939) okt. No. 4. 167-185.
- DIMITRIJEVIĆ, Vladimir-SRBULJ, Jovan
 2004 *Čuda božja u XX veku*. Beograd
- ĐEKIĆ, Mirjana
 2001 *Vodice u Vojvodini*. Beograd-Novi Sad
- FARBAKY Péter-SERFŐZŐ Szabolcs (szerk.)
 2004 *Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely története*. Budapest
- GAGYI József
 1998 *Jelek égen és földön*. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön. Csíkszereda
 1998a „...sokféle jel volt égen s földön...” A krízis kulturális szerepéről. In: GAGYI 1998. 101-124.
 2004 Csodák, várakozás, világvége. Egy 1949-es társadalmi krízis. In: PÓCS (szerk.) 2004. 137-151.
- GÖMÖRI György
 1999 *A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig*. Budapest
 1999a A czenstochowai „Kincstartócska” történetéhez. In: GÖMÖRI 1999. 162-167.
- HETÉNY János
 2000 *A győri vérrrel könnyező Szűzanya kultusztörténete*. Szeged

- IMRÉNYI Tibor (szerk.)
2000 *Magyarság és ortodoxia*. Ezer esztendő. Miskolc-Budapest
- IVIĆ, Aleksa
1914 *Istorija Srba u Ugarskoj*. Zagreb
- JORDÁNSZKY Elek
1836 *Szűz Mária kegyelemképei*. Pozsony (Reprint: 1988)
- JUNG, Carl Gustav
1993 *Titokzatos jelek az égen*. Ufókról és földön kívüli jelenségekről. Budapest
- JUNG Károly
1997 A csodatevő Török Madonna. Újabb adatok a Mária-kultusz és a zentai csata összefüggéseiről. *Magyar Szó* (Kilátó) 1997. 03. 08., 10.
- KISFALUSI János
1997 Háromszáz éve könnyezett először a máriapócsi kegykép. *Honismeret* 25(1997) 13-16.
- KRAJNOV, Mirjana (red.)
1996 *Osnovni principi prevođenja religijske terminologije*. Novi Sad
- LANDOS, Agapije Kričanin
2002 *Čuda Presvete Bogorodice*. Vršac
- MAN, Gloria
1997 *Az ortodox törésvonal*. Budapest
- MIRKOVIĆ, Lazar
1928 Manastir Divša. *Bratstvo* (Beograd) 22(1928) 66-79.
- MIRKOVIĆ, Marija
1990 Slike Plačuce Marije u varaždinskom franjevačkom samostanu. *Marijin Trsat* 24(1990) No. 4., 3.
- MUSEBRINK, Philomena
1994 *Istenzülő-ikonok Vlgyimírtól Máriapócsig*. Nyíregyháza
- B. NAGY Margit
1977 *Stílusok, művek, mesterek*. Bukarest
1977a Adalékok a mikolai Mária-ikon történetéhez. In: B. NAGY 1977. 24-31.
- NYÁRI Sándor
1901 *A czenstochowai pálos kolostor és magyar műemlékei*. Budapest
- OSTROGORSKI, Georgije
1970 *O verovanjima i shvatanjima Vizantinaca*. Beograd
- OSTROGORSKY, Georg
2001 *A bizánci állam története*. Budapest
- PÓCS Éva (szerk.)
2004 *Áldás és átok, csoda és boszorkányság*. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Budapest
- RADOJČIĆ, Svetozar
é. n. *Tekstovi i freske*. Novi Sad
- RADULOVIĆ, Lidija
2000 Čudna nam čuda: Savremeni folklor paranormalnog. In: AJDAČIĆ (red.) 2000. 329-352.

- SILLING István
 2002 *Vallási néphagyomány. Írások a vajdasági népi vallásosság köréből. Újvidék*
 2002a A Mosztonga legészakibb szentkútja (Máriakönyve) és a szerb irodalom. In: SILLING 2002. 199-205.
- STEPOVIK, Dmitro
 2000 Ukrajinske čudotvorne ikone. In: AJDAČIĆ (red.) 2000. 209-220.
- SZILÁRDFY Zoltán
 1984 *Barokk szentképek Magyarországon*. Budapest
- TIMOTIJEVIĆ, Miroslav
 1996 *Srpsko barokno slikarstvo*. Novi Sad
 2000 Suze i zvezde: O plaču Bogorodičinih čudotvornih ikona u baroku. In: AJDAČIĆ (red.) 2000. 221-236.
 2001 Bogorodica Neštinska. *Sunčani sat* (Sremska Mitrovica) 10(2001) No. 10. 187-200.
 2003 Bogorodica Šikluška. In: *Društvene nauke o Srbima u Mađarskoj* (Budapest, 2003) 253-263.
 2003a Bogorodica bezdinska... *Balcanica* (Beograd) 22-23., (2001-2002) 311-346.
- TÖMÖRKÉNY István
 1911 *Ne engedjük a madarat... s más holmik*. Budapest
 1911a Mária-látás. In: TÖMÖRKÉNY 1911. 51-70.
- TÖRÖK József
 2004 A képtisztelet története. In: FARBAKY-SERFŐZŐ (szerk.) 2004. 23-27.
- TRSATSKO SVETIŠTE
 1991 Prošlost i sadašnjost Trsatskog Svetišta. *Dometi* (Rijeka) 24(1991) No. 1-3. (Tematikus szám.)
- TÜSKÉS Gábor
 1993 *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon*. Budapest
- TÜSKÉS Gábor-KNAPP Éva
 2001 *Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században*. Budapest
 2002 *Az egyházi irodalom műfajai a 17-18. században*. Budapest
- UDVARI István
 1994 *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza
 1994a Máriapócs, a ruszinok hajdani vallási, kulturális központja. In: UDVARI 1994. 123-133.

FÜGGELÉK

Szerbiai lapok cikkei csodás könnyezésekről és verejtékezésekről (2003. szeptember-2005. február)

1. Isus u Šumadiji. Suze Hristove u Kragujevcu. NIN (Beograd), 2003. 09. 25. 30-32.
2. Hristova ikona ponovo proplakala na raspeću. INTERNACIONAL (Beograd), 2004. 01. 05. 6.

3. Az Ispod (s)vesti rovatban idézet. DANAS (Beograd), 2004. 01. 11-12.
4. Könnyek az ikonon. MAGYAR SZÓ (Újvidék), 2004. 04. 13. 4.
5. Proplakala ikona. POLITIKA (Beograd), 2004. 04. 13. 1.
6. Proplakala ikona Bogorodice. GRAĐANSKI LIST (Újvidék), 2004. 04. 13. 2.
7. Proplakala Bogorodica u Lipljanu. ČUDO (Beograd), 2004. 04. 23. 2-3.
8. Az Ispod (s)vesti rovatban idézet. DANAS (Beograd), 2004. 06. 12-13.
9. U suzi krv žene! Ruski naučnici otkrili, zašto su pojedine ikone proplakale. VEČERNJE NOVOSTI (Beograd), 2004. 06. 07. 46.
10. Plač majke božje. Epidemije plakanja ikona koja poslednjih godina vlada u Rusiji, izgleda, stigla u Kragujevac. VREME (Beograd), 2005. 02. 10. 28-30.
11. Krv, znoj, suze i mleko. VREME (Beograd), 2004. 02. 10. 29.
12. Az Ispod (s)vesti rovatban idézet. DANAS (Beograd), 2005. 02. 12-13.

Internetről szerzett adatok 2004 őszén

1. Majka božja je plakala. Protojerej R. Đenić o čudu u crkvi u Lipljanu. DAN (Podgorica), 2004. 04. 13.
2. Istina ili fatamorgana? DAN (Podgorica), 2004. 04. 13.
3. A HINA horvát hírügynökség adatai a HRT, a Nezavisne novine, a Jutarnji list és más források alapján.